

TÜRK SANATINI

Haldun Hürel

TANIYALIM

BOYUĞLU ÇEVRE

TÜRK SANATINI TANIYALIM

Türklerin ilk sanat eserleri nelerdir? Acaba Türk sanatı ne zaman başladı? Bu konudaki bilgilere ulaşmak için hangi tarihlere dek inmek gerekiyor? Bu sorulara kesin olarak yanıt vermek zordur. Çünkü Asya'da, Türklerin bulunduğu her coğrafyada, farklı zaman dilimlerindeki yaşayışlar, kültürler, sanatlar söz konusudur.

Tüm bunların izini sürebilmek için göçebe düzenden kent yaşamına geçen Türkleri, kurdukları devletleri ve verdikleri eserleri incelemeye ne dersiniz?

Haydi, birlikte Türk sanatını tanıyalım!

BÜYÜLÜ FENER

Büyüdü Fener 93

TÜRK SANATINI TANIYALIM

Yaş grubu (9+)

Yazan/Resimleyen: Haldun Hürel

1. basım: Şubat 2010

ISBN: 978-975-252-091-2

Sertifika No:10905

© 2010, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.

Bu kitabın yayın hakları Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Büyüdü Fener

Ticarethane Sokak No: 53 Çağaloğlu / İstanbul

Tel: (0212) 513 34 20-21 Fax: (0212) 512 33 76

Baskı ve Cilt:

Melisa Matbaacılık

Çiftelahavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa / İstanbul

Tel: (0212) 674 97 23 Faks: (0212) 674 97 29

Genel Dağıtım:

Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.

Ticarethane Sokak No: 53 Çağaloğlu / İstanbul

Tel: (0212) 511 53 03 Faks: (0212) 519 33 90

İnternet satışı: www.alfakitap.com

Büyüdü Fener, Alfa Yayın Grubu'nun tescilli markasıdır.

**TÜRK SANATINI
TANIYALIM**

HALDUN HÜREL

UNIVERSITY OF MICHIGAN

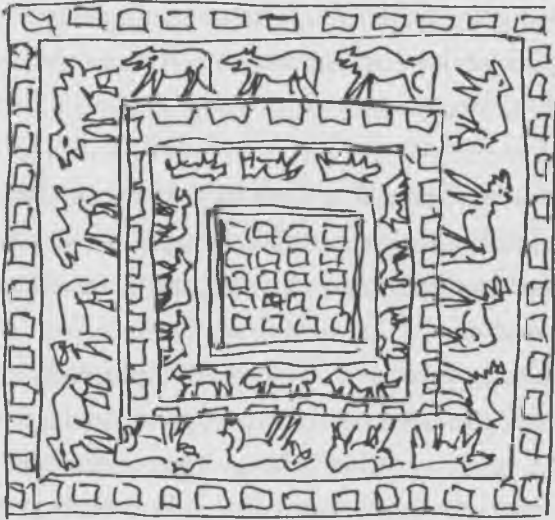
1954

İÇİNDEKİLER

13. Yüzyıl “Anadolu Selçuklu Devleti” ve 14. Yüzyıl	
“Beylikler Devri” Sanatları	4
Taş ve Ahşap Oyma Sanatı	6
Selçuklu Devleti Dağıldıktan Sonra Neler Oldu?	10
Mimarlık Sanatı	12
Çini Sanatı	14
Halı-Kilim-Cam Sanatları	16
Minyatür Resim Sanatı	17
Maden Süsleme Sanatı	19
Dil ve Edebiyat Sanatı	19
Osmanlı Dönemi’nde Sanat Çalışmaları	20
Mimarlık Sanatı	20
İstanbul’da Osmanlı Mimarlık Sanatı	25
Osmanlı Minyatür Resim Sanatı	32
Hat (Yazı) Sanatı	36
Osmanlı Çinicilik Sanatının Merkezi: İznik	40

Müzik	43
Çadır Süsleme Sanatları	45
Geç Dönemlerde "Osmanlı Resim Sanatı"nın Gelişimi Nasıl Oldu?.. "Çağdaş Türk Resmi"ne Nasıl Geçildi; Neler Üretildi?..	47
Türk Heykel Sanatı	63
Kaynakça	72

20. yüzyılın başlarında bilim insanları, Kuzey Rusya'nın dondurucu soğuklarında, kar tabakalarıyla kaplı Sibirya topraklarında araştırma yapıyorlardı. Günlerden bir gün çok eski göçebe bir Türk topluluğunun yaşadığı Pazırık'ta, kalın buz tabakalarının altında, kısmen yırtılmış ve çok eskimiş, yaklaşık bir-iki metrelik bir halı parçası buldular!..

PAZIRIK HALISI

Buna “Pazırık halısı” diyen araştırmacıların sevinci görölmeye değerdi doğrusu. Çünkü bu halı, zamanımızdan tam 2500 yıl önce buralarda yaşayan en eski Türklerden bir kabilenin ürettiği, eşsiz bir sanat eseriydi ve üzeri “geometrik şekilde dizilmiş hayvan figürleri”yle kaplıydı. Belki de bu halıyı, kurdukları çadırın içine sermişlerdi o insanlar.

Buz tabakası aynı zamanda iyi bir koruyucu olduğundan, işte o çok eski halı parçası bu şekilde zamanımıza ulaşabilmişti. Bu sayede eski Türklerin “el sanatları” konusunda ne denli hüner sahibi olduklarını da bir ölçüde öğrenebilmiş olduk.

Bu halı o denli önemli ve kaliteliydi ki, küçük bir parçasında tam 36 bin düğüm vardı. Renkleri solmasına karşın çok göz alıcıydı. Bu, Türklerin ilk sanat eserlerinden miydi? Acaba Türk sanatı ne zaman başladı? Bu konudaki bilgilere ulaşmak için hangi tarihlere dek inmek gerekiyor?

Bu sorulara kesin olarak yanıt vermek zordur. Çünkü Asya’da, Türklerin bulunduğu her coğrafyada, farklı zaman dilimlerindeki yaşayışlar, kültürler, sanatlar söz konusu oluyordu.

O halde ne yapmalıyız? Şöyle düşünmek iyi bir yöntem olabilir: Türkler ne zaman göçebe düzeninden kent yaşamına geçiş yaptılar? Hangi Türk devleti kalıcı mimari eserleriyle tarih sahnesine çıktı? Bunun yanıtını vermek daha kolaydır bizim için.

7. ve 8. yüzyıllarda Asya'da varlık gösteren "Göktürk Devleti"nden sonra, 8. yüzyılın daha geç dönemlerinde "Uygur Devleti"nin kurulmasıyla birlikte, Türkler göçebelikten kentleşmeye doğru adım attılar. Bundan sonra da kültürel değerleriyle giderek büyük gelişmeler gösterdiler. "Uygur" sözcüğünün kökeni de zaten, "kentlere yerleşerek çağdaşlarına göre "daha uygarlaşan" Uygur devletinden gelir. Göktürkler'in ve Uygurlar'ın Asya'daki yazıtlı taş anıtları o dönemlerden kalan eski sanat belgeleridir. Göktürkler'in 8. yüzyıldan kalan taş anıtlarında Bilge Kağan ve kardeşi Kültigin'e ait belgeleri, ilk kez Danimarkalı araştırmacılar bulmuşlardı.

Uygurların Avrupa'nın çeşitli müzelerinde bulunan bir takım eserlerinde, maden işleri, minyatür resim örnekleri, alçıdan yapılmış insan, fil ve at heykelleri, eski Türk devletlerinin sanatları hakkında bizlere önemli ipuçları verirler.

6. yüzyılda ise Hun Türk Devleti, Türkistan ve Moğol bölgelerini işgal etti. Burada yeni kentler, tapınaklar kurdular. Hun uygarlığında, tabiat güçlerine yönelik ve "Şamanizm" denilen bir din inancı hâkimdi. Başkentleri "Turfan"daki tapınak duvarlarında, kırmızı renk üzerine yapılan Buda resimleri, hem o zamanlardaki sanat anlayışını hem de dini inanç simgelerini açıklamaları bakımından büyük önem kazandı.

Eski Türklerin Asya'daki ünlü yazılı taş belgeleri olan "Orhun Anıtları"nın bir kısmı "insan surathı taş sütun şek-

lindedir. Hunlar böyle anıt sütunlara “Balbal” derlerdi. Türkler o günlerde henüz İslam diniyle tanışmamışlardı.

İslamiyeti kabul eden ilk Türk devleti “Karahanlılar” oldu. Bundan sonra Asya Selçukluları, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri ve Osmanlılar, en geç dönemde de Cumhuriyet kuşağında, Türk sanatında olağanüstü güzellikte eserlerin bir bir ortaya konduğu uzun bir zaman süreci yaşandı.

Türk sanatını incelerken, en çok üzerinde duracağımız dönem, 6 asırdan fazla yaşayan Osmanlı Devleti'nin meydana getirdiği sanat ürünleri olacak kuşkusuz. Bunun öncesinde Anadolu Selçuklu sanatı, sonrasında ise, Cumhuriyet döneminin çağdaş dünya sanat anlayışına yönelik eserler ön plana çıktı.

13. YÜZYIL “ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ” VE 14. YÜZYIL “BEYLİKLER DEVRİ” SANATLARI

Sevgili çocuklar, sizler için hazırladığım kültür ve tarih kitapları serisi içinde “ESKİ ANADOLU’YU TANIYALIM” kitabımda Selçuklu Devleti’ni anlatmış, dolayısıyla da bunların sanatsal birikimlerinden de söz etmiştim kısaca.

Şimdi elinizde tuttuğunuz kitap ise, ağırlıklı olarak sanat konularından bahsettiğine göre, Selçukluların bu konudaki çalışmalarına bir kez daha göz atmakta yarar var.

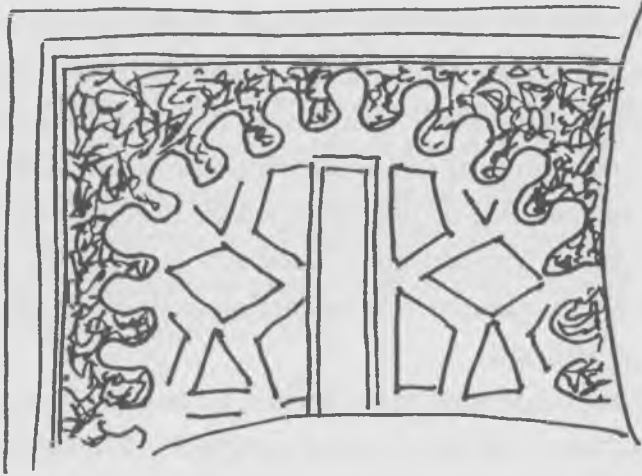
Selçuklu ordusu İran üzerinden 1071'de Anadolu'ya girip Bizans ordusunu mağlup ettikten sonra, Küçük Asya diye bilinen topraklar Türklerle tanıştı. Selçuklular, çeşitli işlevleri olan mimari eserlerini inşa ederken, Asya'dan taşıdıkları geleneksel üsluplarını teknik yönden Bizanslılardan da esinlenerek ortaya çıkardılar. O sıralarda devletin büyük bir mimari örgütü yoktu, gezici mimarlar isteğe bağlı olarak sultanların, beylerin emrine girer, çalışırlardı. Aynı yapıda, değişik milletlerin üsluplarına göre çalışan farklı mimarlar olabiliyordu. Üstün yetenekli taş oymacılar genellikle Suriye'den gelirdi. Alçı işleri, İran'dan gelen ustalarla yürütülürdü. Seramik ve çini sanatlarında da Azerbaycanlı ustalar harikalar yaratırlardı.

Bu nedenle yapılan her eserde, bu farklılık hemen göze çarpardı. Örneğin; Sivas-Divriği'deki 1228 tarihli Ulu Cami ve ona bitişik "şifahane" (hastane) yapısının dünyaca ünlü muhteşem taş oyma kapı süslemeleri, başka başka zanaatkârların ellerinden çıktıkları için birbirlerinden farklı üsluplar taşırlar. Bu durum Selçuklu mimarisinin en tipik özelliğidir. Yani, ayrıntılardaki güzellik ve estetik konusunda o çağlarda kimse Selçuklularla yarışa kalkamazdı.

* * *

TAŞ VE AHŞAP OYMA SANATI

Selçuklu mimarisinde, karmaşık geometrik şekillerden oluşan ve adına “Arabesk” denilen ve adeta dantel örgülere benzeyen zarif taş süslemeleri, seyredenlerin gözlerini kamaştırarak güzelliktedirler.

BEYŞEHİR-EŞREFOĞLU CAMİSİ MİMBER KAPISI
13. YÜZYIL

Kervansarayları, hanları, köşk ve sarayları, birer mezar anıtı olan sivri külahlı ve silindirik formdaki “kümbe”leri, medreseleri ile bir hayli çeşitli mimari eser tiplerini bulanan Selçuklu eserlerinde, yapının en göz alıcı bölümü “taç kapı” denilen giriş kapılarıydı. Bunun dışında duvarlar tam aksine son derece sade idi.

Yoğun süslemeler bulunan bölümlerde, zanaatkârlar üstün yeteneklerini taş yüzeylere öylesine ustalıkla yan-

sıtmışlardı ki, bu nedenle olağanüstü güzellikte oymalar, sekiz-dokuz asırdır hâlâ aynı heyecanla seyredilmektedir. Bu kapıların kenar yüzeylerinde çerçevelerde yapılan süslemelerin başlangıcı ve bitişleri kesin olarak belirtilmez. Sanki “sonsuzluk” kavramlarını açıklar gibidirler bu süsler.

Ahşap oymalarda da aynı yetkin eller harikalar yaratmışlardır. Ahşap sütun başlıklarında, cami içinde bulunması gereken mihrap ve minber süslemelerinde, hünerli eller inanılmaz güzellikte kıvrak biçimler yapmışlardır. Mihrap, camide imamın namaz kıldırıldığı ve yapının Mekte’ye bakan yöndeki duvarının üzerinde yapılan hafif içeriye doğru oyuk bölümün adıdır. Minber ise, bunun sağ tarafında, basamaklarla çıkılan ve tepe noktasında bir külahın yer aldığı kısımdır. Cami iç mekânlarında süsleme açısından en çok özen gösterilen iki bölüm bunlardır.

Elimizde bulunan en mükemmel ahşap mihrap örneği Ürgüp’ün Damse Köyü’nde bulunan Taşkın Paşa Camisine aittir. Caminin mihrap çerçevesi eski yazılarla ve geometrik motiflerle süslenmiştir ve bu eser bir “baş yapıt” olarak günümüzde Ankara’daki Etnoğrafya Müzesi’nde sergilenmektedir. İnsan bu eseri seyredince, ahşap mihrabı süsleyen sanatkarın elinin ne büyük hünere sahip olduğunu şaşkınlıkla anlıyor ve içinden o büyük yetenekli ustaya şükran duygularını sunmaktan kendini alamıyor doğrusu.

Ayrıca, camilerde imamın cemaate dini konuşmalar yaptığı “vaaz kürsüleri”ndeki ahşap oymalar da, gerek geometrik, gerekse bitkisel motiflerle süslenerek, eserin güzelliğine güzellik katarlardı. Bitki süslemelerine çoğunlukla “hatai” adı verilirdi. Çok yetenekli ellerin gerçekleştirdiği desenler içinde, bitki-çiçek kıvrımları, ahşap yüzeylere büyük canlılık katardı.

Selçuklu el sanatlarında “hayat ağacı” motifi ve çifte kartal kabartmaları sıkça kullanılan süslemelerdi. Hele çifte kartal motifi, Selçuklu sanatının en ünlü motifiydi denilebilir. Anadolu’daki Artuklu Türk Devleti’nden Selçuklular’a geçmiş ve sultanların özel arması olmuştu. Bunun güzel bir örneği Sivas’taki Gök Medrese’nin giriş kapısının kenarlarında görülür. Burada ayrıca, eski Uygur Türk Devleti sanatında kullanılan hayvan figürleri, fil, aslan, boğa, üç ördek kabartmaları da vardır.

Selçuklular ölülerini için de, yine bu tür işlemeli ahşap sandukalar yaparlardı. Ayrıca, kapı ve pencere kanatlarının ahşap motifleri arasına sedef işlemler de konur, bu da eserin değerine değer katardı. Son derece titizlikle hazırlanan bu ahşap malzeme üzerindeki işlemler, birbirlerine geçmeli olarak yapılır ve asla yapışkan, çivi benzeri malzeme kullanılmazdı. Bu da o ahşabın uzun yıllar boyunca bozulmadan kalabilmesini sağlardı. Bu tür ahşap işçiliğine “kündekari” deniliyordu ve bu işin ustaları ahşap üzerine mine ve sedef kakma işleyerek harikalar yaratıyorlardı. Selçuklulardan sonra Osmanlı zanaatkarları da bu yöntemle nefis ahşap eserler üretmişlerdi.

Sevgili çocuklar, bunları anlatırken o ustalar için neden “sanatkâr” yerine “zanaatkâr” sözcüğünü kullandığımı merak etmişsinizdir. Hemen yanıtlayayım: Sanatkâr, daha önce hiç denenmemiş bir sanat eserini üreten ve bunu yaparken o eserinde kendi kişiliğini de yansıtan, ona yeni bir bakış açısı katan ustalara denir.

Zanaatkâr ise, eski yıllardan beri süregelen gelenekselleşmiş sanatlar üzerinde çalışır. Bunlara yeni bir şey eklemez ve eserini oluştururken hünelerini azami ölçülerde kullanır. Babadan oğula geçen, alışılmış, ama yapımları büyük emekler ve maharetler isteyen eserler üretir.

Selçuklu zanaatkârları camilerin muhteşem taş kapılarında (anıtsal giriş kapıları) yaptıkları son derece güzel taş oymalarını, medreselerde, kervansaraylarda, saray ve köşklere de uygularlardı. Kervansaraylar, kentler arasında kervanlarla yük taşıyan tacirlerin konaklamaları için inşa edilirdi ve bir kervansaray ile diğeri arasındaki mesafenin “devenin bir günde aldığı yol” kadar olmasına dikkat ederlerdi.

Anadolu’daki Türk sanatının çeşitli örnekleri günümüzde, Konya Karatay Çini Müzesi’nde, İnce Minareli Medrese Taş Eserler Müzesi’nde, Konya Mevlana Müzesi’nde, Adana ve İstanbul Arkeoloji Müzelerinde, Topkapı Müzesi’nde, Sarıyer’deki Sadberk Hanım Müzesi’nde, çeşitli kurumlarda görülebilir.

* * *

SELÇUKLU DEVLETİ DAĞILDIKTAN SONRA NELER OLDU?

Selçuklu Türk Devleti'nin sanatta ve sosyal yaşamda en parlak dönemi, Sultan Alaaddin Keykubat'ın liderliğinde, 1220 ve 1237 yılları arasında yaşandı. Bu yıllarda üretilen eserler, mimari yapılar, Anadolu'nun sanat ve kültürde adeta şaha kalkmasına neden oldu.

1300'lere doğru gerçekleşen Moğol istilasıyla Selçuklu Devleti dağıldı. Moğol askerleri, halka çok sıkıntı verdiler, köyleri yağmaladılar. Zaten 1277'de Anadolu'da yönetim Moğollar'a geçmişti. Bu durumda Selçuklular'ın içindeki bazı güçlü beylerin her biri başka başka yerlere dağılarak, Anadolu'nun çeşitli bölgelerini yurt edindiler ve buralarda kendi isimlerini verdikleri küçük devletler kurdular. "14. yüzyıl" dediğimiz ve 1300'lü yılları kapsayan bu dönemde bütün Anadolu'da yaklaşık 2-3 milyon insan yaşıyordu. Bu dönemi biz, "Beylikler Devri" diye tanıyoruz. Ürettikleri sanat ve kültür eserlerini de "Beylikler Devri Sanatı" diye isimlendiriyoruz.

Osmanlı Beyliği'nin de aralarında yer aldığı Anadolu beylikleri sanatı, daha sonra tek güç olarak kendini gösteren "Osmanlı Devleti sanatı"na zemin hazırladı, gelişiminde çok önemli roller oynadı.

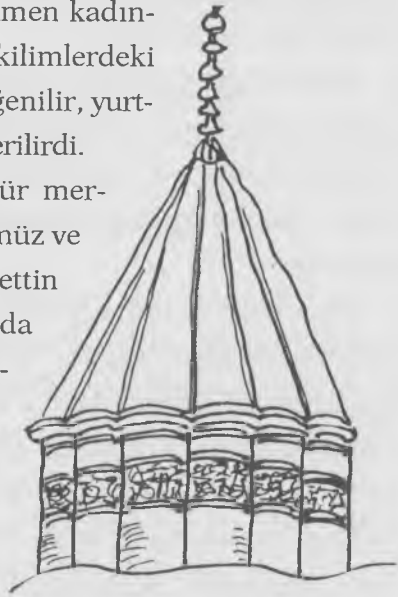
Kimlerdi bu beylikler? Birkaçı hakkında fikir edinilebilir isterseniz. Örneğin; Eşrefoğulları Burdur civarındaki

“Göller Bölgesi”ne yerleşmişlerdi. Aydın ve çevresinde ise Aydınoğulları söz sahibi idi. Saruhanoğulları Manisa’da, Osmanoğulları Söğüt’de, Candaroğulları Kastamonu-Sinop hattında, Karesioğulları Balıkesir-Çanakkale arasında hüküm sürdüler. Şimdi bakalım, bu Anadolu Beylikleri, mimarlıkta ve diğer sanatlarda neler yaptılar?

Giyim kuşamda, kadın-erkek fark etmeksizin “deri işleri” çok önemli bir yer tutuyordu. Bu nedenle dericilik sanatı oldukça gelişmişti. Daha çok Kırşehir dolaylarında yapılırdı bu sanat.

Denizli ise, özellikle kırmızı rengin hâkim olduğu kuşam ve ince bez dokuma sanatında büyük atılımlar gerçekleştirdi. Buradaki Türkmen kadınların dokudukları halı ve kilimlerdeki desenler ve renkler pek beğenilir, yurtdışına da kervanlarla gönderilirdi.

Konya, en önemli kültür merkezi idi. Büyük düşünürümüz ve fikir adamı Mevlana Celalettin Rumi de 13. yüzyılda burada yaşamıştı. Halen türbesinin bulunduğu yer, ülkenin en çok ziyaret edilen müzelerinin başında gelir.

* * *

KONYA MEVLANA TÜRBESİ

MİMARLIK SANATI

Beylikler döneminde mimari eserler olarak, dönemin sultanlarının yaptırdığı köprüler, saraylar, şifahaneler (hastane), han ve kervansaraylar, medreseler (okul), imaretler, camiler, sanat değeri yüksek mimari eserlerdi. Burada biraz mola verip, size “imaret” ile ilgili önemli bir açıklama yapmak isterim, çocuklar. Aslında imaretler, sonradan “yoksullara yemek pişirilen mekânlar” olarak tanınmıştır. Ama, “imaret” gerçekte, cami, medrese, hamam, aşhane, su tesisleri, meydan, kahvehane bölümleri, tuvaletler, sıbyan mektebi gibi, yapılar gurubunun tamamı için kullanılan bir isimdir. Yoksullara yemek verilen bölüm ise “aşhane”dir.

İznik'te halen duran ve “Beylikler Dönemi” eseri olan 1333 tarihli küçük “Hacı Özbek Camisi”, ayakta kalan en eski Osmanlı mimari eseri olarak dikkatleri üzerine çeker. Küçük kubbesi kiremitle örtülü tek mekândan ibarettir.

Yine İznik'te bulunan 1391 tarihli Yeşil Cami, şirin minaresine döşenmiş yeşil çinilerinden dolayı bu adı almıştır ve tek kubbeli küçük bir mekâna sahiptir. Zaten Osmanlı mimarisi İznik'te şekillenmeye başladı ve Bursa'da parlak bir döneme girdi. Burada 1339'da Osmanlı Sultanı Orhan Gazi, kendi adına bir cami yaptırdı. Bu eser, mimaride “Bursa üslubu”nun da ön plana çıkmasına neden oldu.

Ülkemizin çeşitli bölgelerinde Beylikler devrinde yapılan önemli birkaç esere bir göz atalım şimdi. Yollarınız oralara düşerse, bu eserleri ziyaret etme fırsatını bulursunuz belki.

İlhanlı Beyliği: Amasya Şifahanesi (hastane), Erzurum Yakutiye Medresesi.

Karakoyunlular: Van Ulu Camisi

Akkoyunlular: Diyarbakır, Mardin ve Hasankeyf'te çeşitli cami, türbe ve medreseler.

Eretna Beyliği: Kayseri'de Sırçalı Kümbet (mezar anıtı), Sivas Gündük Minare, Niğde Sungur Camisi

Aydınöğulları: Birgi Ulu Camisi, Selçuk- İsa Bey Camisi

Menteşe Beyliği: Milas-Hacı İlyas Camisi

Dulkadiroğulları: Elbistan-Ulu Cami, Maraş-Ulu Cami ve Taş Medrese

Ramazanoğulları: Adana Ulu Camisi.

* * *

Daha sonra Sultan 1. Murat 1385'te bir başka cami yaptırdı. Bunu diğer eserler takip etti. Sonunda, Osmanlı mimarisi Edirne ve İstanbul'da zirveye ulaştı. Bu dönemleri de kısaca anlatacağım sizlere.

"Yıldırım Beyazıt" diye bildiğimiz Sultan 1.Beyazıt'ın Bursa'daki "Ulu Camisi'nin tarihi 1400'dür. İki minareli bu caminin tam 20 tane küçük kubbesi vardır ve yakla-

şık 3200 metrekarelik ana mekânında bulunan 12 kalın direk bunları destekler. İçerisindeki eski yazı örnekleri, taş ve mermer süslemeleri çok güzeldir. Burada bir de minik havuz bulunur. Mihrap kısmındaki süslemeler ise görenlere parmak ısırtır. Bunun yanındaki güzel oymalı minber, ahşaptan yapılmış olağanüstü bir eserdir. Neresinden bakılırsa bakılsın, Ulu Cami'nin yapımına büyük özen gösterilmiş ve dönemin en yetenekli ustaları, zanaatkârları, bu yapıda görev almıştır.

* * *

ÇİNİ SANATI

Selçuklu Uygarlığı'nda, camilerin, medreselerin, türbelerin iç mekânlarında dekoratif malzeme olarak kullanılan çok tanınmış "mavi-beyaz desenli" çiniler, çeşitli renklerdeki seramik kaplar, Beylikler döneminde de fazla değişime uğramadan varlıklarını sürdürdüler. Gerçekten de o dönemdeki mimari eserlerin iç duvar süslemelerinde vazgeçilmez elemanı olan "çini" sanatı, çok güzel örnekler sergiler. Bunları gördüğümüzde, seramik plakalarda beyaz zemin üzerinde mavi ve turkuaz renklerin hemen ön plana çıktıklarını fark ederiz. Beyşehir'deki Eşrefoğulları Beyliği'nin camisi çok zengin çini süslemeleriyle adeta gözleri kamaştırır.

O yıllarda Konya'da bulunan çini fırınları odun ateşiyle yakılır ve kurumaya bırakılmış kil plakalar üstüne

bu esnada daha çok geometrik motifler çizilerek renkler sürülürdü. Sonra da bunlar ateşte pişirilir, çiniler ve renkleri çok dayanıklı olurdu. Aradan geçen bunca zamana karşılık hâlâ bu çini panoların ilk canlılıklarını koruması bu durumun en açık kanıtıdır.

Osmanlı Devleti zamanında çini üretim merkezi İznik oldu ve buradaki yüzlerce fırın, asırlar boyunca birbirinden nefis renkli çiniler üretti. Yavuz Sultan Selim, fetihlerde gördüğü çini ustalarından 100 kadar sanatkârı beraberinde İznik'e getirdi ve o zamandan sonra bu şehir adından hep çiniyle söz etti. Günümüzde İstan-

LALE DESENLİ ÇİNİ KARO

bul camilerinde, türbelerinde gördüğümüz güzelim çinilerin çoğu, 16. yüzyılda İznik üretimi olan plakalardır.

Ama bazan gazetelerde okuyor, televizyonlardan seyrediyoruz çini hırsızlarının yaptıklarını ve içimiz acıyor, yüreklerimiz burkuluyor. Tarihimizin kanıtları olan bu eşsiz sanat eserlerini, yasadışı yollardan çabucak para kazanabilmek için duvarlardan söküp alıyorlar hırsızlar. Ne kadar acı bir durum!.. O insanlar, tarihi duvarlardan sadece renkli çinileri sökmüyor, "tarihimizi ve sanatımızı da söküp götürüyorlar" aynı zamanda!..

Bu eserleri korumak için elbirliği ile çalışmalı ve onlara gözümüz gibi bakmalıyız. Bu konuda artık bilinçli bir toplumun oluşmaya başlamış olması, doğrusu hepimizi sevindiren bir haber...

* * *

HALI-KİLİM-CAM SANATLARI

13. yüzyıl Selçuklu halıcılığının muhteşem eserleri, Sultanahmet Meydanı'ndaki "Türk-İşlam Eserleri Müzesi"nde sergilenir. 1905 yılında bir Alman araştırmacı, Konya'daki Alaattin Camisi'nde tam 8 adet Selçuklu halısı bulmuştu. Yaklaşık 800 yıllık bu halılar, kilimler büyük ilgi çekti. Halıların zerindeki geometrik şekiller, bitki kıvrımları, cepheden ya da yandan betimlenen kartallar, başka hayvan figürleri, görenleri hayretler içinde bıraktı.

Bunların yanında Selçuklu halılarında en çok yeğlenen kompozisyonlar, "bir ağacın iki tarafına konulan kuş figürleri" olmuştu. Ayrıca, sıkça kullanılan bir başka desen daha vardı. Bu da, "yürüyüş halindeki dört ayaklı hayvan" figürüydü!..

Kim bilir, bu göz nuru, el emeği halılar, hangi Selçuklu saraylarında, köşklerinde, belki de çadırlarında zeminlere serilmişti? Halılardaki renkler o denli canlı, dokuma teknikleri o kadar mükemmeldir ki, o yıllarda Avrupalılar bile "Türk halısı"nı bir marka olarak değerlendirmiş ve ressamlar yaptıkları tablolarında bu halı ve

kilimleri resimlerine canlılık katan dekoratif bir eşya olarak kullanmışlardı. Bu ressamların başında da Hans Holbein gelir. Günümüzde, New York'taki müzelerde dahi bu çok eski kuş desenli halı parçaları sergilenir.

İzmir, bir halı pazarı sayılırdı o eski dönemlerde. Nadide Türk halılarıyla yüklü gemiler, buradan Venedik'e ve başka Avrupa limanlarına giderlerdi. Günümüzde, Berlin'de, İngiltere'de, Paris Louvre (Luvr) Müzesi'nde, Avusturya'da, Milano müzelerinde bu değerli hah örnekleri sergilenir.

Türk halıları ve kilimleri en çok, Bergama'da, Kula'da, Gördes'te ve Uşak'ta dokunurdu.

* * *

MİNYATÜR RESİM SANATI

Minyatür resim, adı üstünde zaten, sayfa boyutlarında resim anlamına gelir. İlerideki satırlarda daha etraflıca söz edeceğim bundan sizlere. O zamanlar elle yazılan kitapların sayfaları arasında, hangi konulardan bahsediliyorsa bunlarla ilgili renkli resimler bulunurdu. Osmanlı döneminde bu şekilde resim yapan sanatçılara "nakkaş" denirdi.

Bu resim türü Anadolu'ya İran yoluyla geldi. Daha önceden de Uygur Türkleri arasında, genellikle manzara tasvir edildiği minyatür resimler olurdu. Bu resimlerde insan figürleri çoğunlukla aynı türde betimle-

nirdi. Yani, bütün kişiler “ay
yüzlü ve badem gözlü” idi-
ler. Üstlerinde renkli bir
kaftan bulunur ve başlarına
da sarık takarlardı. Av sahne-
lerinde hayvanların hareketle-
ri büyük bir ustalıkla çizilir-
di. Muhteşem renklere karşın
gölgeleme yapılmazdı.

Selçuklular minyatür tarzı
resimler de yaparlardı ve **BİR MÜZİSYEN RESMİ**
bunlar daha çok el yazması kitapları süsleyen resimler-
di. Bu geleneği daha sonra Osmanlılar sürdürmüşlerdi.

* * *

MİNYATÜR RESİMLER

MADEN SÜSLEME SANATI

14. yüzyıl Beylikler devrindeki maden süsleme sanatları, İran Selçuklu Uygarlığı'nın ve bunu takip eden Anadolu Selçukluları maden sanatının devamı olarak gelişti. Son derece göz alıcı süslemelerle zenginleştirilen 14. yüzyıl maden eserleri arasında, hamam tasları, şamdanlar, Kuran kapları, leğenler, silahlar, miğferler ön plana çıkmıştı.

DİL VE EDEBİYAT

Anadolu Türkleri 14. yüzyılda büyük olasılıkla "Oğuz Türkçesi" ile yazıyordu. Halkın daha rahat okuyup anlayabilmesi için şairler ve edipler Türkçeyi yeğlemekteydiler. Yunus Emre'nin şiirleri buna en iyi örnektir.

Yunus Emre'nin 1241'de doğduğu ve 1320'de öldüğü sanılır. Büyük bir halk şairi idi. Allah'ın varlığı ve bilgisine ait yazılarıyla çok geniş halk kitlelerini derinden etkilemişti.

İlahiler ve dini edebiyat eserleri o dönemde halk ve saray tarafından da ilgiyle takip edildi. Dini içerikli eski öyküler, Hazreti Ali'nin kahramanlık serüvenleri, Peygamber'in savaşları, Anadolu Türklerinin büyük ilgilerini çekiyordu.

Konya'daki türbesi ve dergahı günümüzde yüz binlerce yerli ve yabancı ziyaretçi tarafından gezilen Mevlana Celaleddin Rumi ise, büyük bir düşünce ve yazın adamı idi.

Türkçe dili, aynı zamanda Anadolu beyliklerinin de resmi diliydi. 14. yüzyıl ortalarından sonra “Osmanlı Türkçesi” tam anlamıyla bölgeye yerleşti.

Bu dönemin Türk edebiyatçıları arasında “Âşık Paşa” çok önemli bir konuma sahiptir. Âşık Paşa, 1272 ve 1333 yılları arasında yaşamıştı. Bu şairin en tanınan eserinin adı, “Garibname”dir.

* * *

OSMANLI DÖNEMİNDE SANAT ÇALIŞMALARI

Osmanlı uygarlığının sanatı 14. yüzyılda, Beylikler döneminde çoktan gelişmeye başlamıştı. Osmanlı Beyliği Söğüt Kasabası'nda 1299'da (son zamanlarda bu kuruluş tarihi 1302 olarak da değerlendiriliyor) Osman Bey'in önderliğinde kurulduktan sonra süratle gelişmeye başladı. Osmanlılar, Anadolu'da hüküm süren yirmiye yakın beyliği zaman içinde tek tek ortadan kaldırıp, bütün Anadolu'da tek hâkim güç olunca, ataları Selçuklu Devleti'nin sanatını çok daha ileri boyutlara taşıyarak yeni bir üslup yarattılar.

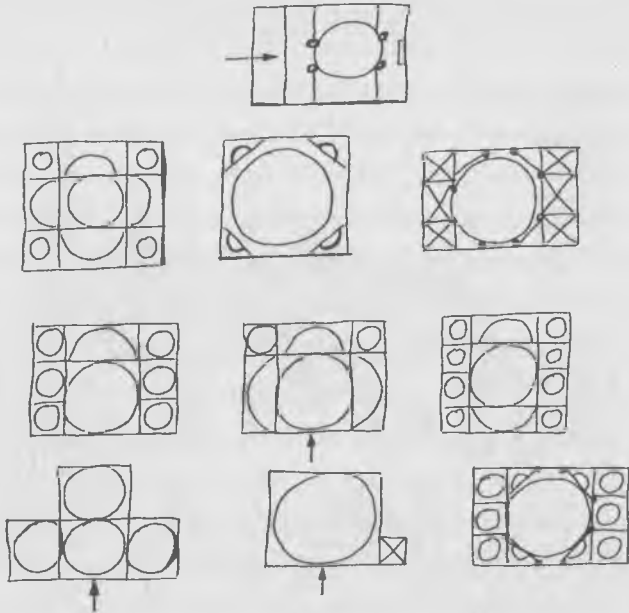
* * *

MİMARLIK SANATI

Osmanlı uygarlığında mimarlık sanatı ilk olarak, büyük şehirlerini kurdukları Bursa, İznik ve sonraki başkentleri Edirne'de gelişmeye başladı. Sultan Orhan, 1. Murat, 1. Beyazıt, Bursa'da, Edirne'de camiler, medreseler yaptırdı-

lar. Bu çalışmalar "Bursa ekolü" ve "Edirne ekolü" olarak değerlendirilir. Bu mimarlık stilleri şunu açıklar bize: "Beylikler devrinde iç mekânın üzerini örten tek ve küçük kubbeyi, daha genişletmek ve buna bağlı olarak da namaz kılınan iç mekânın hacmini büyütme..."

Bu dönemin Osmanlı mimarları ilk çalışmalarında büyük kubbe yapma aşamasına geçmeden önce "arka arkaya iki kubbe" denemesine girişerek cami boyutlarını artırmaya çabaladılar. Bunlara daha küçük kubbeler eklediler. Beri yandan da, Selçuklu sanatı geleneğinden kalma yoğun taş süslemelerini olabildiğince aza indirerek, yapılarda daha yalın bir görünüş sağlamaya çalıştılar.

OSMANLI MİMARLIĞINDA "KUBBE-MEKÂN GELİŞİMİ"
ÖRNEKLERİ

İlk büyük Osmanlı camisi de Edirne'de yapıldı. Osmanlı mimarlık sanatının en yüksek devri olan "Klasik dönem" böylece başlamış oldu. Bu eseri Fatih Sultan Mehmet'in babası Sultan 2. Murat yaptırmıştı. Edirne ahalisi buna "3 Şerefeli Camii" adını verdi. Tam dört farklı minaresi olan camide, minarelerden birinin gövdesinin üzerinde 3 şerefe bulunduğundan bu isimle tanınmıştı camii. Kubbenin çapı ise, o güne dek görülmemiş biçimde 24,5 metreye çıkmıştı. İlk kez bu eserde mermer bol miktarda kullanılmış ve yine ilk kez, ana mekâna bitişik, dört bir tarafı kubbe ve kemerlerle çevrili, ortası şadırvanlı bir açık avlu şeması denenmişti. Bunlar mimaride gerçekten çok önemli atılımlardı.

EDİRNE 3 ŞEREFELİ CAMİİ

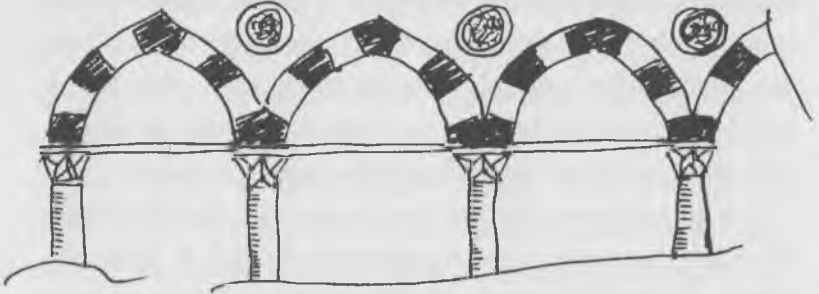
Edirne'deki diğer klasik Osmanlı camilerinden, "Eski cami", "Yıldırım Beyazıt Külliyesi (işlevleri farklı yapılar topluluğu)" çok önemli eserlerdir. Edirne Osmanlı Devleti'nin ikinci başkenti olduğu için, yeşilliklerle çevrili şehir, medreseler, çeşmeler, hastanelerle süslenmişti. Sultan da buradaki "Edirne Sarayı"nda, çok kalabalık bir hizmetkârlar ve askerler grubuyla ikamet etmekteydi.

Bu güzel kenti alıp başkent yapan 2. Murat, altıncı Osmanlı sultanıydı. Onun yerine geçen oğlu 2. Mehmet, Romalıların başkentleri Konstantinopolis'i ele geçirin-ce, Osmanlıların yeni başkenti artık İstanbul oldu. Dünyanın hayranlığını kazanan İstanbul, tarihinin her döneminde birbirinden güzel mimari eserlerle donatıldı.

İlk dönem Osmanlı sultanlarının (6 sultan) türbeleri Bursa'da bulunur. Türbe mimarisinin çok güzel örnekleri vardır eski Osmanlı başkenti Bursa'da. Ülkemizdeki en güzel türbelerden biri olan 1421 tarihli "Yeşil Türbe", iç mekân duvarlarında üç metre yüksekliğe kadar tırmanan koyu yeşil renkteki çini plakalar nedeniyle bu isimle tanındı. Bu türbede bir Osmanlı sultanı, 1. Mehmet (Mehmet Çelebi) yatar. Türbenin yanında da Yeşil Cami yer alır.

Beylikler devri mimari eserlerinde ve Osmanlı mimarlığında yapının güzelliğine güzellik katan en önemli unsurlardan bir diğeri de o eserde kullanılan taşların ve kiremitlerin, bazı birimlerde renklerine göre düzenlenmesiydi. Kapı ve pencere kemerlerinde, kubbe saçaklarında, iç mekân döşemelerinde taşların renk ve biçimlerine göre oluşturulan kompozisyon, gerçekten de çok göz alıcı

olurdu. Renkli taşların en çok kullanıldığı mimari eserler, hiç kuşkusuz ki sultan ve şehzade türbeleri olurdu.

KEMER DÜZENİNDE RENKLİ TAŞLAR

KEMER TAŞLARININ BAZILARI FARKLI BİÇİMDE VE RENKLERDE OLURDU

Diğer 29 Osmanlı sultanına ait türbeler İstanbul'da, son padişah 6. Mehmet'in türbesi Suriye'dedir. Bunlar içinde Süleymaniye külliyesindeki Kanuni Süleyman türbesi, Mimar Sinan'ın en muhteşem yapıtlarından biridir. Fatih Sultan Mehmet'in, Yavuz Selim'in, 5. Mehmet Reşad'ın türbeleri de çok güzeldir.

İznik'teki, 1379 tarihli Sadrazam Çandarlı Hayrettin Paşa türbesi de Osmanlı mimarlık sanatındaki en eski türbelere dendir.

* * *

İSTANBUL'DA OSMANLI MİMARLIK SANATI

Sevgili çocuklar, bu kültür serisi kitaplarının içindeki “Çocukların İstanbul’u”nda ve “Mimar Sinan’ın İstanbul’u”nda sizlere geniş şekilde Osmanlı mimarlık sanatının örneklerini anlatmıştım. Şimdi, kısaca bu döneme nasıl gelindiğini, kubbe şemalarında neler yapıldığını, hangi önemli eserlerin meydana getirildiğini anlatayım, dilerseniz.

Osmanlı mimarlığında küçük ölçekli camilerle başlayan gelişim süreci, Bursa’da ve sonra Edirne’deki eserlerle anıtsal büyüklüğe ulaştı. Ayrıca camiler tek olarak değil, çevresindeki başka yapılarla birlikte bir külliye haline geldi. Örneğin; Fatih Sultan Mehmet’in 1463’te kendi adına yaptırdığı İstanbul’un Fatih semtindeki külliye-de, merkezde dev boyutlarda bir cami, bunun kuzeyinde ve güneyinde medreseler (okullar), doğusunda şifahane (hastane, ama şimdi yoktur), türbeler kısmı, imaret (yemek bölümü) gibi başka başka mimari eserler yapılmıştı.

Fatih’in oğlu 2.Beyazıt da, aynı şekilde şimdiki Beyazıt Meydanı’nda bir külliye yaptırdı 1506’da. Beyazıt’ın oğlu Yavuz Selim’in, aynı isimdeki semtte iki minareli camisi, onun oğlu Süleyman’ın ise, Süleymaniye’de Mimar Sinan’a 1557’de yaptırdığı çok büyük bir külliyesi bulunur.

Büyük usta Mimar Sinan, 16. yüzyıl “Klasik dönem”in baş mimarı olarak İstanbul’da sayısız eser üretti ve sadece bu dönemin değil, tüm Türk mimarlığının en başta

gelen ismi oldu. Bu sanatta yükseliş döneminde en büyük amaç, başkenti olağanüstü görünümlü eserlerle süslemenin yanında, bu yapılarda “tüm kütlenin ahenk içinde bütünlüğü yansıtması” idi.

Bu camilerin planlarındaki ve dış görünüşlerindeki farklılıklar alıcı bir gözle bakıldığında hemen anlaşılır. İri-
li ufaklı pek çok caminin minare formları pek birbirlerine benzemez ve devrinin mimari zevklerini yansıtırlar.

Pencereler, kapılar, iç mekânlardaki yazılar, mermer ve taş işçilikleri farklı farklıdır.

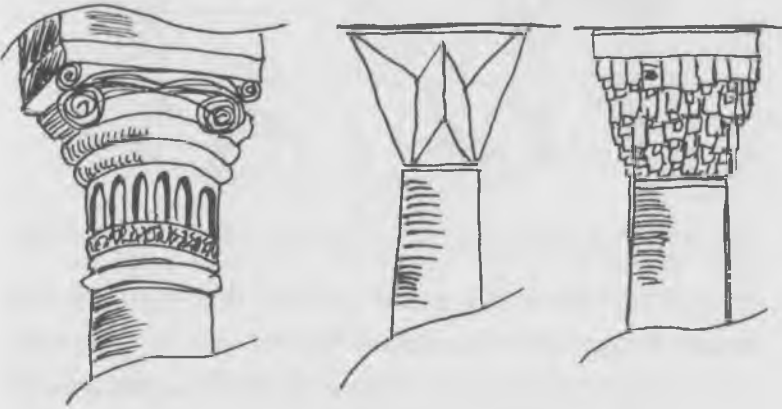
Böyle eserlerin yapımı aşamasında, Osmanlı mimarlık örgütünde pek çok meslek grubu iş görürdü. İşin başında "ser mimar" (mimar başı)

EMİNÖNÜNDE YER ALAN
RÜSTEM PAŞA CAMİSİNDEKİ
TAŞ SÜSLEMELER

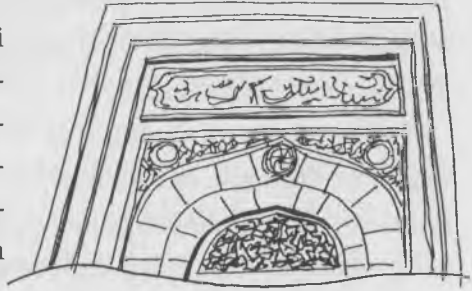
bulunurdu. Onun yardımcısı "ikinci mimar" (mimar-ı sani) idi. Minareci, o zarif minarelerle uğraşır, "benna" denilen duvarcılar da yapı planına göre taşları üst üste koyarak hiç hatasız duvar örerlerdi. Taşları düzgün biçimde kimler mi örüyordu dediniz? Gelsin "sengtraş"lar!.. Yani, taş yontucuları...

Birbirinden güzel kalem gibi sütunlar ve bunların değişik motifli taşıyıcı başlıkları, mermer ve taş süslemeli

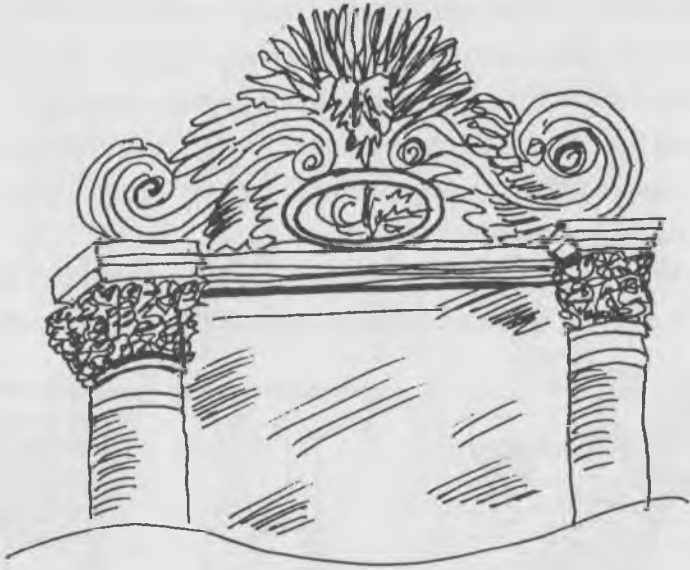

FATİH'İN SARAYINDA SÜTUN BAŞLIĞI VE
OSMANLI SÜTUN TİPLERİ

kapılar, mermerden yapılmış bitkisel motifli “anıt taşlar” ve kitabeler Türk mimarlık sanatında sıkça kullanılan ve o eserlere olağanüstü güzellikler katan birimlerdir.

MERMER SÜSLEMELİ BİR KEMER

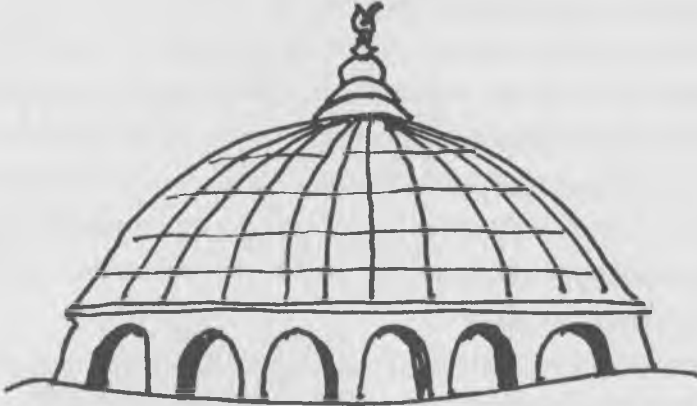
SULTAN 3. SELİM'E AİT İHLAMUR PARKI'NDAKİ 'NİŞANTAŞI'

Gördüğünüz gibi çocuklar, mimarlık örgütü öylesine hassas bir programla çalışırdı ki, her işi o işin ustalarının olduğu birim yapar, bu sayede bütün işler planlanan sürede ve hatasız bitirilirdi.

“Mutalla” sıvacıların adıydı. İnşaatlarda kullanılan çık-
rıkları ise “harrat”lar yaparlardı. Kireç işi “cassas”ların,
kerpiç işleri “mülebbin”lerin, kalas biçiciliği de “haz-
zar”larındı.

İnşaatlardaki yer altı kanallarını açanlar, temeller ka-
zanlar “lağımger”ler, iç mekândaki o nefis güzellikteki
renkli camları yapanlar ise “camger”lerdi. Demir işleriyle
“haddad”lar, yazıların yazılmasında da “hattat”lar uğ-
raş verirlerdi.

Marangozluk işlerine ise “neccar”lar bakarlardı. Kub-
beleri kurşunla kaplamak da çok uzmanlık isteyen bir
işti ve bunlarla “sürbger”ler ilgilenirlerdi.

KUBBE

Ne kadar muazzam disiplinli bir organizasyon değil
mi? Eee, böyle olmasaydı, o eşsiz güzellikte ve sağlam-
lıktaki onca eser bu denli beğeni kazanır, bu kadar uzun
süre varlıklarını sürdürebilirler miydi?

Osmanlı-Türk mimarlık sanatı 16. yüzyıldaki klasik dönemden sonra, 1600'lü yılları kapsayan 17. yüzyılda da bu dönemi tekrar eden büyük külliyeler yaptı ve üstün yetenekli mimarlar yetiştirdi. Sultanahmet Külliyesi'ni yapan "Sedefkar Mehmet Ağa" ile "Eminönü'ndeki, Valide Sultan Camisi'ni (Yeni Cami) inşa eden üç mimar, Dalgıç Ahmet Ağa, Davut Ağa ve Mustafa Ağa, o yüzyılın en tanınan mimarları oldular. 15. yüzyıldan 19. yüzyıla dek çok yetenekli Türk mimarlar yetişti. Yukarıda saydıklarımın dışında, Mimar Hayrettin, Mimar Acem Ali, Kasım Ağa gibi sanatçılar, çeşitli dini ve sivil yapılarla İstanbul'u bir baştan diğer başa süslediler.

18. yüzyılda Avrupa'da görülerek başkent İstanbul'a aktarılan bir başka mimari üslup, klasik devre son verdi ve eserler bambaşka, daha süslü, oymalı bir görünüm kazanmaya başladı. Biz bu döneme "Barok dönem" yahut da "Türk barok'u" diyoruz. Camilerin dış ve iç mekânlarında sadelikten uzaklaşıldı ve yoğun taş süslemeler, renkli vitray cam süslemeler ön plana çıktı.

Osmanlı başkentinin sosyal yaşamına "Lale Devri" adıyla damga vuran ve İstanbul'un birbirinden güzel ahşap yalılarla, köşklerle, saraylarla,

BAROK STİLDE, MERMER BİR SÜS

çeşmelerle bezendiği bu dönemin sonlarında gelişen “Barok sanat akımı”nın en tanınmış eseri, Çemberlitaş’taki 1755 tarihli Nuruosmaniye Külliyesi’dir.

ORTAKÖY CAMİSİ

19. yüzyılda ise Barok üslup, tam anlamıyla mimarlık sanatında bir süsleme sevdasına dönüştü ve Avrupa’dakilere benzer biçimde yapılar inşa edildi. Bunlar içinde, Dolmabahçe Sarayı, Çırağan sarayı, Beylerbeyi Sarayı, Dolmabahçe ve Ortaköy Camileri, Küçüksu ve İhlamur Kasırları, en önde gelen olağanüstü güzel mimari eserlerdir.

Bu geç dönemde İstanbul’daki bu çok zarif mimari eserleri genellikle yabancı mimarlar, veya Osmanlı vatandaşı olan gayrimüslim mimarlar yapmışlardı. “Balyan” ailesi (Dolmabahçe, Çırağan, Beylerbeyi Sarayları, Küçüksu Kasrı, Ortaköy ve Dolmabahçe Camileri), “Fossati biraderler”(çeşitli elçilikler, Ayasofya’nın onarımı), Valloury (Arkeoloji Müzesi), Jahmund (Sirkeci Garı), Otto Ritter (Haydarpaşa Garı), Raimondo D’Aronco (Beşiktaş’taki Şeyh Zafir Türbe ve Kitaplı-

ğı), Montani (Aksaray'daki Pertevniyal Valide Camisi), bu mimarların ve eserlerinin başlıcalarıdır.

* * *

OSMANLI MİNYATÜR RESİM SANATI

Türk sanatında mimarlık dışındaki sanat türlerine “küçük sanatlar” yahut da “el sanatları” diyoruz. Minyatür resim de bu tür sanatlardandır. Selçuklu ve Beylikler devri sanatlarında sizlere kısaca anlattığım şekilde, Osmanlı minyatür resimleri de el yazması kitaplar içinde, o kitabın konusuna uygun olarak sayfa boyutlarında yapılırdı.

“Minyatür”ün, eski Latince de kırmızı renkte bir boya olan “minium” sözcüğünden türetilmiş olduğu söylendiği gibi, “küçük” anlamına gelen “minyon”dan geldiği de anlatılır.

Ama sonuçta ne şekilde olursa olsun, minyatür resim, boyutları küçük olan resimlerin adı olmuştur. Osmanlı-

17. YÜZYIL NASRETTİN
HOCA MİNYATÜRÜ

lar bu tür resim yapan sanatçıları “musavvir”, yani tasvir eden anlamına gelen bir sözcükle ifade ederlerdi. Aynı zamanda “nakkaş” diye de tanınırlardı. Minyatür geleneksel Türk süsleme sanatlarının en önemlilerinden biridir.

MİNYATÜR RESİM

Bu resimlerde derinlik hissi yoktur ve genel olarak bakıldığında tüm figürler aynı zemin üzerinde duruyormuş gibi resmedilmiştir. Renkler gölgesiz ve çok çarpıcıdır.

Nakkaşların bu resimleri yaparken kullandıkları malzemeler çok basitti. Çeşitli kalınlıkta fırçalar, ince kamaş kalemler, boya serpmeye kapları, hokkalar bu işlere yetiyordu. Usta-

YAZI TAKIMI KALEMLERİ
KAMIŞTAN YAPILIRDI

MADEN İŞLERİNDEN
SİLÂH SÜSLEMESİ

lar bu malzemeleri şimdiki gibi gidip kırtasiyecilerden satın almazlardı elbette. Zaten öyle dükkânlar da yoktu. Kalemlerin, kâğıtların, boyaların hepsini kendileri üretirlerdi. Bunlar için öyle özen gösterirlerdi ki, hassas çizgiler için gerekli olan çok ince bir fırçayı, “üç aylık kedinin ense kılından” imal ederler ve bunu “güvercin kanadından yapılmış bir sapa” eklerlerdi.

Boylar maden oksitlerinden ve topraktan elde ediliyordu. Kâğıtlar ise “aharlama”, yani cilalama metodu ile parlatılmaktaydı. Altın ve gümüş tozları da boya maddesi olarak kullanılırdı. Gök ve nehirler çoğunlukla böyle boyanırdı.

Minyatür sanatkârları usta-çırak ilişkileri içinde kendilerini yetiştirirler, saray nakkaşhanelerinde eğitim görürlerdi. Nakkaşların, yani ressamların başına “ser musavvir” (musavvir başı) diyorlardı. Bursa, Edirne ve İstanbul saraylarında nakkaşhane kısımları bulunurdu. En tanınmış Osmanlı nakkaşları içinde “Nakkaş Sinan” ve “Nakkaş Levni” ilk akla gelen isimlerdir. 1572’de ölen “Nakkaş Nigari”, “Nakkaş Osman”, “Nakkaş Hasan”, “Kıncı Mahmut”, “Galatalı Memi”, “Sai Efendi” diğer nakkaşlardan bazılarıdır. Bu Nakkaş Sinan, İtalyan sanatkâr Mastori Paolo’dan ders aldı ve Fatih Mehmet’in pek çok yerde gördüğümüz o ünlü “karanfilli” portresini yaptı.

Ayrıca, Türkistan’dan gelip İstanbul’da çok verimli ve kendine özgü resimler üreten Mehmet Siyah Kalem en ünlü sanatçılardanıdır. Eserleri halen Topkapı Sarayı’nda durur.

Minyatür resimli kitaplar, konularına göre isimlendirilirdi. Örneğin, 16. yüzyılda ve Sultan 3. Murat devrinde Sultanahmet Meydanı'nda yapılan görkemli eğlenceler ve törenlerin anlatıldığı "Surname" isimli eserde, bu şenliklerle ilgili resimler vardır. "Miraçname" Peygamber'in yaşamı ile ilgili bir kitaptı ve sayfalar arasındaki minyatür resimler bu konuyla ilgili olarak nakkaşlar tarafından çizilmiş ve boyanmışlardı. Bunlar gibi pek çok başka minyatür kitaplar vardır. Topkapı Sarayı'ndaki minyatür eserler koleksiyonu muhteşemdir.

* * *

MİNYATÜR RESİMDE BİR AV SAHNESİ

HAT (YAZI) SANATI

Günümüzde büyük camilerin, Topkapı Sarayı kapısının, türbelerin ve bunlara benzer eserlerin önlerinden geçerken, giriş kapıları üzerinde eski yazı örneklerini görürüz. Çoğunlukla dini içerikli ayetler olan bu yazıları “hattat” denilen yazı ustaları yazarlardı. Bunların kullandıkları malzemeler de minyatür ustalarınınkine benzerdi.

EMİNÖNÜ RÜSTEM PAŞA CAMİSİ
ÇİNİ ÜZERİNE YAZI SANATI

Hattatlar sadece taş, çini ve mermer kitabeler üzerindeki yazılarıyla değil, yazdıkları kitaplarla da çok tanınırlardı. Sultanlar içinde bile çok iyi yazı yazabilenler bulunurdu. Türk hat sanatında en tanınan isim ve bütün hattatların piri sayılan kişi hiç kuşkusuz ki, 16. yüzyılın başlarında yaşamış ve Beyazıt camisinin yazılarını yazmış olan büyük hattat “Şeyh Hamdullah” idi. Aynı zamanda da bu zat, Sultan Beyazıt’ın Amasya’dan çocuk-

luk arkadaşı olurdu. Sonradan gelen bütün hattatlar, Karacaahmet'teki mezarında uyuyan Şeyh Hamdullah'ın kabrini ziyaret etmeden işe başlamazlardı.

Hattatların o güzel yazıları yazmaları için parmaklarını çok iyi kullanmaları ve asla zedelememeleri gerektiğinden, ellerinde ağır yük ve torba taşımazlardı. Küçük eşyalar, kaşıklar, hatta pirinç tanesi üzerine bile yazı yazabilen nakkaşlarımız vardı. Böyle küçük objeleri yazılarıyla süsleyen hattatlar, daha çok "müzehhip", yani "süslemeci" olarak isimlendirilirdi.

Sultan 1. Mahmut'un müzehhibi olan İsmail Efendi, son derece güzel çekmece süslemeleri yapardı. 18. yüzyıldan Müzehhip Ahmet Efendi de bu konudaki ünlü zanaatkârlardandı. Eğer müzehhip kadınsa, "müzehhibe" adını alır, yaptıkları iş de "tezhip" diye nitelenirdi. Tezhipçilik, en çok kitap sayfalarında, Kuran'larda, yazının dışında kalan çerçeve kısımlarını süsleme işi olarak yapılırdı. Kitabın tanıtım kısmı olan baş sayfalarındaki (zahriye) tezhip işleri de çok önemliydi.

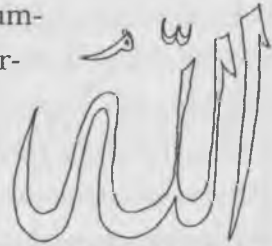
Padişahların fermanlarını yazdıkları kâğıtlar diğer benzerlerinden daha süslemeli olur, bunun bir köşesinde de o sultanın imzası sayılan "tuğra" bulunurdu.

Günümüzde elimizde bulunan tezhip eserlerin en eskileri Selçuklular devrinden kalmadır. Bu sanat asıl gelişimini 15. yüzyılda Sultan Mehmet zamanında gösterdi. Bunlar yazı ustaları olan hattatlarla birlikte çalışırlardı. Yazıyı hattatlar yazar, kitapları da müzehhipler süslerdi.

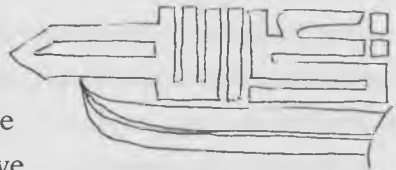
Yazdıkları yazı biçimleriyle öylesine ünlü hattatlar vardı ki, o yazı stilleri bu hattatların isimleriyle anılırdı. Hattatların kişiliği, yazdıkları yazılara yansır, onların kişisel sanat üslubunu belirlerdi. Süleymaniye Camisi'nin yazılarını yazan ünlü 16. yüzyıl hattatı Ahmet Karahisari bu sanatkârlardan biriydi. Yazdığı kâğıt iyi koksun diye mürekkebine "misk" bile katardı bu üstad. Yedikuleli Abdullah, Mehmet Yesari ve bunun oğlu Yesarizade Mustafa İzzet efendi ile Mustafa Rakım Efendi, sanat tarihimizdeki en önemli yazı üstatlarıdır.

Eski yazı geleneklerini devam ettiren ve bunları daha modern stilde yorumlayan Emin Barın ise 1960'lardan sonraki yılların en ünlü hat sanatçısıydı. Onun yaptığı modern yazı örnekleri, bu sanatlara ilgi duyan herkes tarafından büyük beğeniyle izlenir.

Osmanlı yazı ustaları olan hattatlar, kalemleri üzerinde iyi kayabilsin diye kâğıtlarını nar yaprakları ve soğan kabukları ile ovarlar, yumurta biçimindeki mermerlerle bunları iyice ezip kâğıda yedirirlerdi. Sonra da bu kâğıtları yumurta akıyla da cilalarlardı.

EDİRNE-ESKİ CAMİ
DUVARINDA YAZI

EMİN BARIN-MODERN
ESKİ YAZI

Hattatlar ayrıca, önemli kişilerin mezar taşlarını da yazılarıyla süslerlerdi. Eyüp'teki, Edirnekapı'daki, Karacaahmet'teki tarihi mezarlıklarda bulunan çeşitli biçimlerdeki güzel mezar taşlarında gördüğümüz yazılar, hat sanatçılarının üstün yeteneklerini apaçık ortaya koyar.

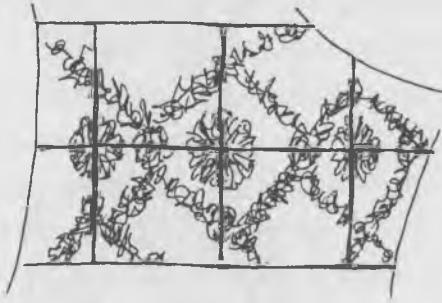
MERMER SÜSLEME ÖRNEKLERİNDEN TİPİK
MEZAR TAŞLARI

Osmanlı sarayı kendi bünyesindeki bütün bu sanatçıları korur ve desteklerdi. Bu nedenle sanatkârlar da bu şartlar altında rahat çalışabilmışlerdi.

* * *

OSMANLI ÇİNİCİLİK SANATININ MERKEZİ: İZNİK

Selçuklularda çini, yani seramik merkezi Konya olmasına karşın Osmanlılarda özellikle 16. yüzyılda İznik atölyeleri bu konuda zirveye çıkmış ve dünyanın en kaliteli ve göz alıcı çini örneklerini üretmişti. Boyandıktan sonra buradaki sayısız fırınlarda pişirilen “çini karo”lardaki desen ve renkler şaşırtıcı güzelliكتedir. Bunların en çarpıcı örnekleri, Eminönü kıyısındaki Rüstem Paşa Cami-

ÇİNİ PANO

ÇİNİ KARO

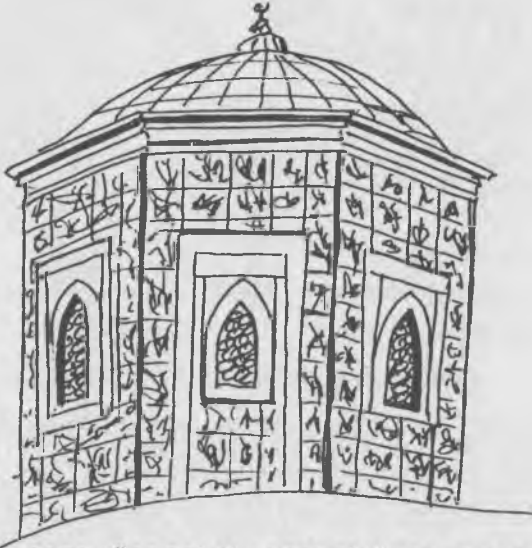

ÇİNİDE BİTKİSEL
MOTİF

si'nin içinde yer alır. Bu eserin iç mekânı baştan başa rengarenk 16. yüzyıl çinileriyle döşenmiştir. Çini yüzeylerdeki turkuaz, mavi, yeşil, beyaz, domates kırmızısı ve kısa bir süre üretilen “patlıcan moru” renkleri, başka hiçbir dönemde görülemeyecek kalitededir. Desenlerde ise, laleler, ka-

ranfiller, gonca güller, üzüm salkımları, sümbüller o dönemde sıkça kullanılan motiflerdi.

Ayrıca Sultanahmet Camisi içinde ve Eminönü'ndeki Yeni camide de mavi ağırlıklı 17. yüzyıl çinileri, buraları gezen yerli ve yabancı herkesi büyüler. Daha da eski yıllarda, Fatih devrinde yapılan çini çalışmalarını en iyi yansıtan iki eser, Sultan 2. Mehmet'in İstanbul'daki Gülhane parkında yaptırdığı Çinili Köşk'te ve o yılların sadrazamı (başbakan) Mahmut Paşa'nın, aynı isimli semtteki dışı çiniyle kaplı güzel türbesidir.

MAHMUT PAŞA TÜRBESİNİN DIŞI ÇİNİLERLE KAPLIDIR

Çini'de en sık kullanılan motif olan lale, özellikle 1700'lü yılların ilk dönemlerinde İstanbul'da çok sevilmiş ve insanları hayran bırakan renkleriyle yüzlerce çe-

şidi yetiştirilmişti. İlk olarak 1559'da İstanbul'dan Avusturya'ya gönderilen lale, Avrupa'da bu çiçeğin tanınmasına ve orada da çılgınca yayılmasına neden oldu.

İstanbul'da inşa edilenlerin dışında, başka şehirlerdeki Osmanlı eserlerinde de çok sık lale motifli çini panolar yer alır. Örneğin, Edirne'de bulunan Mimar Sinan'ın muhteşem yapıtı Selimiye camisinde, 101 tür lale motifi vardır.

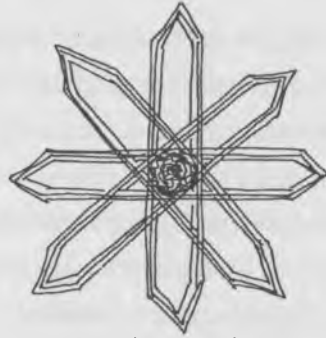
ÇİNİ PANALORDAKİ ÇİÇEK MOTİFLERİ

Çinicilik, cam işleri, ahşap oymacılık, sedef kakmacılık, metal süslemecilik, kitap ciltleme işçiliği, çadır, halı, seccade ve kilim dokumacılıklarının genel adı olan “küçük el sanatlarımız”, sadece boyut olarak “küçük”, ama bunun yanında geçmiş kültürümüzün “büyük” kanıtlarıdır.

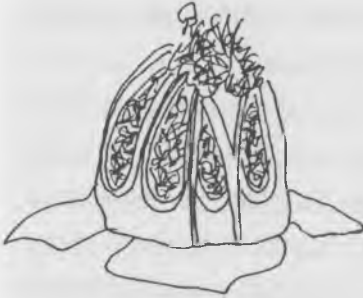
* * *

ÇİNİ TABAK

GEOMETRİK BİR SÜSLEME
MOTİFİ

16. YÜZYIL MIĞFERİ
(MADEN SANATI)

TOMBAK BOZA KABI
(MADEN SANATI)

MÜZİK

13. yüzyılda Anadolu Selçuklu sultanları, 14. yüzyılda ise Anadolu Beyleri, saraylarında bulunan sanatçılara, bilginlere ve müzisyenlere her zaman önem verirler, onların sanatlarını çok takdir ederler ve gelişmelerini sağ-larlardı. Burada sultan ve beylerin huzurunda toplanılır ve edebi sohbetler, ilmi konuşmalar dinlenir, sonra da bestekarlar çeşitli eserlerini icra ederlerdi.

Türk müziğine ait en eski eserler, 13. yüzyıldan Sultan Veled'e aittir. 14. yüzyıla ait notaları bilinen bir eser şimdilik yoktur, ama bazı sanatçı isimleri görülür. Bu sanat, daha çok 15. yüzyıldan sonra gelişme göstermiştir.

14. yüzyıl Timur devrinde yaşamış Abdülkadir efendi, çok büyük bir müzik ustasıydı ve hem şarkı söyler, hem de değişik enstrümanlar (sazlar) çalardı. Aynı zamanda şair ve iyi bir nakkaş (ressam) idi. 1379 yılının ramazan ayında her gece bir başka beste yaptığı ağızdan ağza anlatılırdı. Oğlu Abdülaziz Çelebi de, Fatih Sultan Mehmet'e bir müzik kitabı yazıp sunmuştu.

Osmanlı padişahları içinde de çok önemli besteciler çıkmıştır. Fatih'in oğlu 2. Beyazıt yetenekli bir müzikiçiydi ve pek çok eser bestelemiştir. 3. Selim'in yaşamında müziğin apayrı bir yeri vardı ve sık sık dergahlara, mesire yerlerine, sahilsaraylara, konak veyalılara gidip bestekarlarla birlikte olur ve doyumsuz zevkteki müzik alemlerine katılırdı. Ayrıca, kendisi de beste yapardı.

19. yüzyıl başlarında yaşamış en ünlü Türk bestecilerinden biri, günümüzde hâlâ şarkıları zevkle dinlenen "Hamamizade İsmail Dede Efendi" idi. Müzik çalışmaları yaptığı konağı, günümüzde Sultanahmet'in sahil tarafında bulunan Akbıyık semtinde durur ve müze olarak gezilir.

Osmanlı devrinin halk ozanları ise, İstanbul'un bazı "Âşık kahveleri"nde toplanırlar ve ellerinde sazlar, bir-

birleriyle atılarak dinleyenlere hoşça vakit geçirtirlerdi. Tanınmış klasik eser bestekarları, daha çok beylerin, paşaların, sadrazamların konaklarında, zengin evlerinde müziklerini icra ederlerdi.

Osmanlı sultanları ise, Topkapı Sarayı'nın "Harem" bölümündeki özel odalarında, salonlarında bestecileri dinlerlerdi. O günlerden kalan müzik aletleri saray depolarında durmaktadır günümüzde. Bunların kesinlikle sergilenmeleri gerekir. Eğer bunlar gün yüzüne çıkartılırsa, müzeyi gezen herkes Osmanlı müzik dünyası hakkında belli bir fikir edinme şansına sahip olur ve en azından Türk müzik sanatında ne tür çalgılar kullanıldığını, bunların şekillerinin nasıl olduğunu görmüş olur.

Fakat, İstanbul'da bazı eski Türk müziği sazlarını yine de görebilme şansımız hâlâ vardır. Beyoğlu-Tünel'de bulunan "Galata Mevlevihanesi"nin iç mekânında "sema törenleri"nin yapıldığı bölümde, vitrinlerde durur bu eski sazlar!..

ÇADIR SÜSLEME SANATLARI

Türk-Tekstil sanatlarında değerlendirilen çadırlar, Türklerin ta Asya'daki göçebelik zamanlarından beri kullandıkları bir tür konutlardı. Bu devrin örneklerinin benzerlerini, bir fikir edinebilmek açısından, Sultanahmet'teki

Türk-İslam Eserleri Müzesi'nin "Etnoğrafya Bölümü"nde izleme olanağınız vardır.

O eski yıllarda çadırlar hayvan derilerinden ve kalın bezlerden yapılır, bunların gerildiği ipler ise ortadaki bir direğe bağlanırdı. Bunların, tek direkli, çift direkli, üç direkli, topak ev, kara çadır gibi değişik modelleri olurdu. Eski Osmanlı çadırlarından bazı güzel örnekleri, İstanbul-Harbiye'deki Askeri Müze'de görebilme olanağınız vardır günümüzde.

Sultanların kullandığı çadırlar ise süsleme ve boyutlar açısından gerçekten de çok görkemli olurlardı. Buna "Otağ-ı Hümayun" denirdi. Sadrazam çadırları ise "Otağ-ı Asafi" adını taşırdı. Hiçbir devlet görevlisinin çadırı, sultan çadırından daha büyük ve gösterişli olamazdı. Altın sırma ipliklerle, çeşitli kıvrımlı motiflerle süslenen çadırların, küçük boyda ve ön kısmında bir gölgeliği olan modellerine "sayeban" adı verilirdi. Sultan 2. Mahmut'a ait 19. yüzyıl sayebanındaki göz alıcı sırma işleri ve süslemeler gerçekten de çok muhteşemdir.

Önemli bir Osmanlı büyüğü öldüğünde, türbesi yapılan dek naaşı bir çadır içinde muhafaza edilirdi. Bu eski bir gelenektir.

* * *

GEÇ DÖNEMLERDE “OSMANLI RESİM SANATI”NIN GELİŞİMİ NASIL OLDU? “ÇAĞDAŞ TÜRK RESMİ”NE NASIL GEÇİLDİ, NELER ÜRETİLDİ?

Avrupa stilinde resim sanatı ülkemizde ancak 19. yüzyılın geç dönemlerinde yaygınlaşmaya başladı. Modern çağın resim anlayışı ise, ülkemize erken 20. yüzyıldan itibaren girmeye başlamıştır. Çünkü eski asırlardan beri Osmanlı kültüründe resim sanatı ve heykeltçilik hiç yapılmaz, hatta saray yönetimi dini bakış açısı doğrultusunda bu sanatlara yasak koyardı.

DOLMABAĞÇE SARAYI'NDAKİ ASLAN HEYKELİ

Avrupa'da şaşaalı dönemlerini sürdüren yağlı boya ve sulu boya resim teknikleri o yıllarda Osmanlı ülkesinde pek tanınmazdı. Yalnız, 18. yüzyıl sonlarında eğitime başlayan mühendislik okulunda, bazı yetenekli öğrenciler yurtdışına gönderilir ve orada resim konusunda gözlemler yaparlardı.

Burada Avrupa resmi derken, yağlıboya ve suluboya resim metotlarını anlatmaya çalışıyorum sizlere. Bunu biraz açayım isterseniz; Karakalem veya başka herhangi bir kalemle kâğıt üzerine resim çizerseniz, bu resim “çizgisel resim” olur.

Boya resmi demek, kâğıt, karton tahta, tuval (kola ile sertleştirilmiş ve tahta çerçeveye gerilmiş yüzey) malzemeler üzerine yağlı boya, sulu boya, pastel, guaş boya gibi renkli boyalarla yapılan resim demektir. İşte, özellikle 14. yüzyıldan sonra Avrupa’da gelişen ve “Rönesans dönemi” diye bildiğimiz “sanatta gelişim” yıllarında yapılan resim türleri, “Avrupa resmi” dediğimiz tablolarıdır.

Sanatçılar, tuval veya kâğıtlarına önceden kömür kalemlemlerle, kurşun kalemlemlerle desenler çizer ve sonra da yüzeyi tamamen bu boyalarla renklendirirler, cisimlerin ve figürlerin konumuna göre, bunların bazı yerlerini gölgede bırakırlar, diğer taraflarını ise ışık almış renklerle boyarlardı. Ortaya çıkan eserler de son derece güzel olurdu.

Ülkemizde bu tür resim sanatınının 19. yüzyılın sonlarında yavaş yavaş kendini hissettirmesine karşın, heykel sanatı ancak Cumhuriyet’ten sonra yaygınlaşmaya başlayabilmişti. Yine de bazı sultanların heykele ve resim sanatına sıcak baktıklarını biliyoruz. Bu konuda en ileri adımları atan sultan, hiç kuşkusuz ki Fatih Sultan Mehmet idi ve İtalya’dan getirttiği Gentile Bellini isimli büyük Rönesans sanatçısına, sizlerin de yakından tanıdığı o ünlü portresini yaptırmıştı.

1480'lerdeki bu sanat atılımının ne yazık ki devamı gelmedi ve takip eden yıllarda "Batı tarzı resim" bizden çok uzak kaldı. 18. yüzyılın Osmanlı nakkaşı (ressam) Levni, ilk kez resimde minyatür tekniğini daha ileri safhalara taşımış ve figürlerinde "perspektif" kavramını (resim yüzeyinde gerideki figürlerin öndekilerden daha küçük olarak betimlenmesi, iki boyutlu minyatür resmini derinlik katacak üç boyutluymuş gibi gösterme) geliştirmişti.

19. yüzyılın erken dönemlerinde Sultan 2. Mahmut orduyu yeniledikten ve kılık kıyafette reformlar yaptıktan sonra, resmi dairelere de kendi resmini astırdı. Mahmut, ileri görüşlü bir sultandı. Resim sanatını seviyordu. 2.Mahmut'un en yakınındaki sohbet arkadaşlarından biri olan Sait Efendi çok iyi bir suluboya ustası idi. Ama bazı çevreler onun bu resim sevgisini hiç hoş karşılamamışlardı o günlerde. Bu kişiler, Sultan Mahmut paraların üzerine resmini bastıracağı için, "uğursuzluk getirir" diye kaldırtmışlardı.

1860'larda Osmanlı Devleti'nin sultanı olan Abdülaziz de at üzerindeki heykeli ile o günkü sanat ortamında başlı başına bir yeniliğe imza atmıştı. Günümüzde bu güzel heykel Beylerbeyi Sarayı'nın içindedir.

Fakat, o zamanlar halk arasında da bu sanat türlerine hoş bakılmıyordu, çünkü daha önce hiç alışık olmadıkları şeylerle karşı karşıya kalıyorlardı. Ayrıca insan resmi ve heykeli günah olarak kabul edilmekteydi.

19. yüzyılın sonlarında ve 2. Abdülhamit devrinde kısmen bir hamleye kalktı resim sanatı. İstanbul'da resim malzemeleri satan bir takım dükkânlar boy gösterdi. O günlerde şimdiki gibi çeşit çeşit kalemler, boyalar, kâğıtlar satan kırtasiyeciler yoktu. Buna benzer dükkânlardan biri Galata'da idi ve ilginç bir ismi vardı: "Resim ve Tasvir Fenlerine Mahsus Mühimmat ve Edavat Dükkânı!..." Yani, şimdiki "kırtasiyeci"!

ŞEKER AHMET PAŞA
(İLK RESSAMLARIMIZDAN)

Ülkemizin ünlü ressamları bu dönemde kendilerini göstermeye başladılar. Şeker

Ahmet Paşa, 1873 yılında yağlı boya resimleriyle sergi açan ilk ressamımız oldu.

Resim eğitimini Paris'te alan Şeker

Ahmet Paşa, padişahın isteği ile Avrupa'dan resimler satın alıp

İstanbul'a getirdi. Sü-

leyman Seyit de o yılların tanınmış bir ressamı olarak çeşitli eserler ver-

di. Ressamlar daha çok as-

keriye sınıfından çıkmaktaydı. Bu nedenle o dönemin sanatçıları “Asker ressamlar kuşağı”ndan kabul edilmekteydiler.

Sultan 2. Abdülhamit devrinde ülkemize yurtdışından pek çok ressam geldi. Bunlardan biri Fausto Zonaro isimli bir İtalyan ressamdı ve sultan onu saray baş ressamlığına atamıştı. Bu sanatçının resimlerinden oluşan bir sergi yakın tarihlerde Beyoğlu’nda açılmıştı.

Zonaro’nun dışında Batı ülkelerinden daha başka “oryantalist”, yani doğunun masalsı ülkeleri üzerine çalışan ressamlar da Osmanlı’ya akın akın gelmeye başladılar. Bunların içinde Ayvazowsky (Ayvazovski) ve Preziosi (Prezyosi) adındaki ressamlar, özellikle manzara resimleriyle büyük ün sahibi oldular.

19. yüzyılın sonlarında Gülhane Parkı’ndaki arkeoloji müzelerini yaptıran Osman Hamdi Bey ise, o dönemde yetişen en tanınmış ressam oldu. O zamanlar İstanbul’da ne bir arkeoloji müzesi, ne de bu konuda bilgi sahibi olan bilim adamı vardı. Müzecilik konusunda Türk kültüründe çok büyük aşamalar kaydeden Osman Hamdi Bey’in yanında, kardeşi Halil Edhem de aynı müzede müdürlük yaparak eski eserleri halka sevdirmeye çalıştılar.

Osman Hamdi Bey’in yaptığı büyük boyutlardaki “Kapumbağa Terbiyecisi” tablosu, yine ülkemizin en pahalı resmi olarak halen Beyoğlu’ndaki Pera Müzesi’nin salonlarında sergilenmektedir. Osman Bey’in böyle büyük

OSMAN HAMDİ BEY'İN "KAPLUMBAĞA TERBİCESİ" ADLI
RESMİ, GÜNÜMÜZDEKİ EN PAHALI RESİM OLARAK PERA
MÜZESİNDE SERGİLENİYOR

boyda başka tabloları da vardır. Onun yaptığı bir diğer güzel tablo, "Saçını Taratan Kız" isimli eserdir.

Osman Hamdi Bey'in Gebze'de babasından kalan konağı, günümüzde "Osman Hamdi Bey Müzesi"dir ve 1987 yılının Eylül ayında açılmıştır. 1933'te Büyük Atatürk de burayı ziyaret etmişti.

Osman Hamdi Bey gerçek bir sanatçı ve kültür adamıydı. Babası Ethem Paşa, Osmanlı Devleti'nin başbakanı, yani sadrazamıydı. Kardeşi Halil Ethem ise, çalışkan ve tanınmış bir eski eser bilimcisi, yani bir arkeolog idi. Büyük özverilerle 1883 yılında kurduğu Güzel Sanatlar Mektebinde uzun yıllar öğretmenlik ve müdürlük yaptı, pek çok ressam ye-

OSMAN HAMDİ BEY'İN "SAÇINI TARAYAN KIZ" TABLOSU

tiştirdi Osman Hamdi Bey. Ama burada sadece erkek öğrenciler eğitim görüyor, kızlar alınmıyordu. Daha sonra kızlar için de bir güzel sanatlar okulu açıldı. Eski başbakanlarımızdan Bülent Ecevit'in annesi Nazlı Ecevit, bu okulda eğitim gören ilk kadın ressamlarımızdandı.

O günlerde Paris'te gözlemlerde bulunan ressamımız Nazmi Ziya, orada sanatçıların nasıl da özgürce çalıştıklarını, çıplak model, yani "NÜ" resim bile yapabildiklerini bir mektupla akademiye bildirince, öğrenciler Osman Hamdi Bey'e gidip, "Neden biz de böyle resimler yapamıyoruz?" diye sitem ettiler. Osman Hamdi Bey de öğrencilerini dinledikten sonra onlara şöyle dedi: "Hepsi olacak, ama bugün değil!.."

Düşünün ki, Osman Hamdi Bey'in kurduğu Arkeoloji Müzesi'nde, büyük zahmetlerle ülkemizin uzak topraklarından bulunup çıkarılan "çıplak heykellerin" üstlerinin örtüldüğü bile oluyordu. Ülkemizde ilk model resmi, daha doğrusu ilk "mayolu model", ancak 1908'de yapılabildi.

Ama, sanat durmak bilmeden ilerlemesini sürdürdü. Nice ressamlar, yokluk ve sıkıntılı savaş günlerinde dahi eser üretmeyi ihmal etmediler. Cumhuriyet dönemine dek resimlerin konusu genellikle manzaralar, sokaklar, İstanbul görünimleri, köşkler ve "natürmort" resimler (ölü doğa denilen, masa üzerinde vazolar, meyveler) oldu.

Nazmi Ziya'nın "Bursa'da Ev" ve "Sabah", Sami Yetik'in "Karlı Manzara", Hoca Ali Rıza'nın "Boğaziçi", Hikmet Onat'ın "Piyer Loti'den Haliç" isimli eserleri ve daha

HİKMET ONAT "PEYZAJ"

nice ressamaların eşsiz tabloları, Türk resim sanatının önemli yapıtlarından sadece birkaçıdır. Büyük ressamlarımızdan Hikmet Onat'ın yaptığı kendi portresi (otoportre) de çok güzeldir.

Resim sanatımızın gelişmesine önemli katkılar sağlayan "Asker ressamlar kuşağı" nı, Fatih'teki Darüşşafaka mektebinden çıkan, "Darüşşafakalı ressamlar kuşağı" takip etti. Bunlar, saray ve parkların kartpostallarına bakıp resim yaparlar ve doğaya pek açılmazlardı o günlerde. İlk ressamlarımızdan biri olan Hüseyin Gi-

HİKMET ONAT
"KENDİ PORTRESİ"

ritli, bu stilde yaptığı “Yıldız Sarayı Bahçesi” isimli eseriyle tanınır.

Büyük Atatürk’ün Samsun’a çıktığı yıl olan 1919’da, İstanbul’da birkaç ressam bir araya geldi ve kendilerine destek bulmak, resim sanatını yaygınlaştırmak , sevdirebilmek için ülkemizde ilk kez bir “Ressamlar Birliği” kurdular. Daha sonra, Avrupa’yı gezip gören, sanatları takip eden bazı ressamlar ülkemize döndüklerinde, 1928’de “Bağımsız Ressamlar ve Heykeltçiler Birliği” adıyla bir sanat cemiyeti kurdular ve çeşitli sergiler açarak isimlerini, yeni eserlerini halka tanıtmaya çabaladılar. Bütün bu çalışmalar büyük zorluklar ve kişisel özverilerle gerçekleştiriliyordu o zamanlar.

Görürsünüz sevgili çocuklar, ne aşamalardan geçmiş resim sanatımız. Heykel de öyle, bakın birazdan onu da anlatacağım sizlere.

En büyük ressamlarımızdan biri olan ve 1864’te Üsküdar’da doğup, en verimli çalışmalarını, eski İstanbul’u en güzel şekilde yansıtan bu yörede geçirdiği için “Üsküdarlı Hoca Ali Rıza” diye tanınan sanatçımız, İstanbul manzaraları, Üsküdar’dan görünüşler, Karacaahmet mezarlığının sessiz köşeleri, güneşli kayalıklar, kırlar, kıyı kahvehaneleri, Eyüp görünüşleri gibi, unutulmaz doğa ve şehir resimleri yapmıştı.

Yurtdışına hiç gitmediği, hiçbir müze görmediği halde, tamamen içten gelen duyguları ve üstün yeteneği sayesinde

de güzel ve gerçekçi resimler üretmişti. Hoca Ali Rıza, 1884 yılında Harbiye okulundan teğmen olarak mezun olmuştu, yani bir “asker ressam” idi. Hoca Ali Rıza, 1930’da aramızdan ayrılmıştı. Resimleri onun ölümünden sonra oğlunda kaldı. O da gidip bunların büyük çoğunluğunu Ankara’daki “Milli Kütüphane”ye verdi. Aferin ona!.. Babasının sanatını Türk halkına açmış oldu böylece...

Daha sonraki yıllarda adından çok söz ettiren ve ülkemizin en tanınan ressamlarından olan İbrahim Çallı, ilk çalışmalarını vermeye başladı. 19. yüzyılda özellikle Paris’te pek sevilen bir resim tarzı vardı. Çabuk fırça vuruşlarıyla ve parlak, saf renkler kullanılarak yapılan bu resim akımına “izlenimcilik” diyoruz biz. Ama Paris’te ve dünya sanat ortamında bu akım “empresyonizm” diye bilinmişti.

İşte, İbrahim Çallı, aynen bu tarzda resimler yapıyordu ve ülkemiz için bu başlı başına bir yenilikti. O yıllarda çıplak kadın model resimlerini de (Nü) Çallı denemişti ilk kez.

Cumhuriyet idaresi sanat ve kültüre çok önem verdi. Büyük Atatürk’ün “Sanatsız kalmış bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir” sözü, Yeni Türkiye’nin sanat ortamında ve toplumunda itici bir güç sağladı. Resim sanatçıları da kendilerine açılan bu yolda çoğalmaya başladılar ve yeni yeni resim akımları birbirini takip etti.

“D GRUBU” diye adlandırılan bir başka ilginç ressam- lar topluluğu “soyut” resimde (figürsüz veya figürlerin şeklinin bozulduğu, renklerin, çizgilerin ön plana çıktığı bir resim türü) büyük gelişmeler gösterdi ve sanat or- tamı, ilk kez karşılaştığı bu tür resimlere uzak durmadı, bunları anlamaya, sevmeye çalıştı.

D Grubu, dört ressamdan oluştuğu için alfabemizin dördüncü (Ç’yi atlayarak) harfi olan “D”yi seçmişlerdi. Gruptaki dört sanatçımız, Elif Naci, Nurullah Berk, Ce- mal Tollu ve Zeki Faik İzer idi. Bu sanatçılardan sonra resim sanatımız daha da fazla güç kazandı ve ülke çapın- da tanınan pek çok ressamımız oldu. İsterseniz bunların bazılarını, doğum ve ölüm tarihleriyle birlikte bir liste halinde sıralayayım sizlere:

FİKRET MUALLA "SOKAK"

OSMAN HAMDİ BEY – 1842-1910 (Akademi'yi ve Arkeoloji Müzesi'ni kurdu)

HÜSEYİN ZEKAİ PAŞA- 1860- 1919

ŞEKER AHMET PAŞA- 1841-1907

CEVAT ERKUL- 1897-1981

ÜSKÜDARLI CEVAT- 1870-1939

HASAN RIZA- 1860-1912

ŞEVKET DAĞ-1876-1944

SAMİ YETİK- 1876-1946

NAZMİ ZİYA- 1881-1937

FİKRET MUALLA- 1904-1969

SÜLEYMAN SEYİD- 1842-1913

HİKMET ONAT- 1882- 1977

NURİ İYEM- 1915-2005

ŞEREF AKDİK- 1899- 1972

CEMAL TOLLU-1899- 1968

AHMET ZİYA AKBULUT- 1869-1938

MÜFİDE- 1890-1912

AHMET ALİ PAŞA- 1841-1907

AVNİ LİFİJ -1889-1927

HALİL PAŞA- 1857-1939

NAMIK İSMAİL- 1892- 1935

ZEKİ KOCAMEMİ- 1900- 1958

Çocuklar, dikkat ettiyseniz, ilk büyük ressamlarımızın pek çoğu 19. yüzyılın sonları 20. yüzyılın başları arasında yaşayarak sayısız ve çok değerli eserler üretmişlerdir.

Demek ki, bu dönemler resim sanatımızın en verimli yılları olmuş.

Nazmi Ziya ve Hikmet Onat, daha çok İstanbul manzaralarıyla tanınır. Nuri İyem, Anadolu'daki köylülerimizin yüz ifadelerinde çok başarılı çalışmalar yapmıştır. Bunların yanında Turgut Zaim'in de son derece güzel köy yaşantısı resimleri bulunur.

NURİ İYEM-KÖYLÜ KADINLAR

Bu öncü ressamlarımızın bazı resimlerini Beşiktaş'taki Resim-Heykel Müzesi'nde ve Yıldız Sarayı'ndaki Şehir Müzesi'nde görebilirsiniz. Ayrıca, son Osmanlı halifesi Abdülmecit Efendi yetenekli bir ressam ve kültür adamıydı. Onun resimleri de Beşiktaş'taki müzede sergilenir.

Büyük şairimiz Tevfik Fikret'in, aynı zamanda iyi bir ressam olduğunu biliyor muydunuz sevgili çocuklar?.. Evet, Tevfik Fikret, Bebek yakınındaki Aşiyen'de, şimdi

müze olan evinin planlarını dahi kendi çizmişti. Edebiyatta olduğu kadar, resim ve mimari çizimlerde de usta-laşmıştı demek ki. Tevfik Fikret, çocukluğundan beri resim yapardı. Onun "Sis" isimli resmi ve kendi portresi pek meşhurdur.

Şükriye Dikmen isimli ressamımızın eseri olan "Kurdeleli Çocuk" tablosu son derece canayakın bir eserdir ve seyredenleri adeta kendine çeker.

ŞÜKRİYE DİKMEN "KURDELELİ ÇOCUK"

Yeni dönem ressamlarımız ise, Türk resim sanatını artık çağdaş dünya sanatları seviyesine çıkarmışlar, hatta

içlerinde bazıları oralardaki müze ve galerilerde resimlerini sergilemişlerdir. Ömer Uluç, Adnan Çoker, Mehmet Gülyüz, Bedri Baykam gibi son dönemin ressamaları, artık yurtdışında da beğeni toplayıp takdir edilen sanatçılardandırlar.

Başta, İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerimizde olmak üzere, ülkemizin pek çok kentinde resim galerileri vardır ve halkımız buralarda açılan sergileri ilgiyle takip eder. Resim sergilerini gezmek, sanat kültürüne olan sevgimizi artıran önemli bir etkinliktir.

Sevgili çocuklar, büyüklerinizle ya da öğretmenlerinizin yönetiminde sınıf arkadaşlarınızla birlikte böyle sergileri gezmeyi sakın ihmal etmeyin. Buraları gezerken sorular sorun, ressamların yaşamlarını öğrenmeye çalışın, soyut resimlerinde neyi ifade etmek istediklerini, gerçekçi tablolarında ise, renklerin, biçimlerin anlamlarını kavramaya çalışın. Göreceksiniz bakın, nasıl zevk alacak ve eğleneceksiniz.

Hatta evinize dönerken, anne-babanıza, büyüklerinizden birine, yahut da öğretmenlerinize, en yakın kırtasiyecinin nerede olduğunu heyecanla soracak ve oradan kâğıt ve boya-kalem almak istediğinizi söyleyerek, bir an önce evinizdeki çalışma masanıza koşup, elinizden geldince resimler karalamak için sabırsızlanacaksınız. Benden söylemesi!.. Deneyin!..

* * *

TÜRK HEYKEL SANATI

Osmanlı sanatında heykele hiç yer yoktu, çünkü dini bakış açısıyla bu tür betimlemeler günah kabul edilirdi. Yukarıda değindiğim gibi, son dönem bir-iki sultan dışında heykelle barışık kimse görülmedi. O günün toplumu da zaten bu sanatın varlığından haberdar değildi. Ama Sultanahmet Hipodromu'ndaki Mısır dikilitaşının üzerindeki imparator kabartmalarının tüm Osmanlı tarihi boyunca yerinde durması da ilginç bir yaklaşımdır. Demek ki, Osmanlılar heykel yapmamış, fakat çok eskiden yapılan Roma kabartmalarına da dokunmamışlar!..

Heykel sanatının bir kenti ne denli güzelleştirdiğini, Avrupa kentlerini gördüğümüzde, gezdiğimizde hemen anlarız. Özellikle büyük meydanlarda ve caddelerdeki taş, mermer veya bronz heykeller, o ülkede yaşayan halkın, tarihlerinde yer alan büyük kahramanlarıyla, eşsiz sanatçılarıyla ne kadar övünç duyduklarını apaçık ortaya koyar.

Cumhuriyet'ten sonra Büyük Atatürk'ün teşvikiyle artık ülkemizde de heykel sanatına önem verilmeye başlandı. Öncelikle yabancı sanatçılar buraya gelip Akademi'de bu konuda dersler verdiler, genç kuşağın yeni heykeltıraşlarını yetiştirdiler.

Atatürk'ün isteği ile daha sonraki yıllarda, Türk sanatının en büyük ustası Mimar Sinan'ın heykeli yapıldı. Günümüzde İstanbul'da Mimar Sinan'ın bazı heykelleri ve "büst"leri vardır (Azapkapı'da, Büyükçekmece'de, Aya-sofya'daki Cafer ağa medresesinde.) Büst, bir heykelin sa-

dece baş kısmını betimleyen çalışmaya denir. Sizin de yakından gördüğünüz gibi, okullarımızın bahçelerinde, yüksek bir kaide üzerinde Büyük Atatürk'ün büstleri ya da heykelleri durur.

Büyük Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurduktan sonra sanat ve kültüre çok önem verdi. Sanatçıları korudu ve gelişmelerini sağladı. Bu konularda 1927'de Ankara'da söylediği sözler, hepimiz için sanat ve kültürde yol gösterici niteliktedir: "Hepiniz mebus (milletvekili), vekil (bakan), hatta reisicumhur (cumhurbaşkanı) olabilirsiniz. Fakat sanatkâr olamazsınız. Hayatlarını büyük bir sanata vakfeden (adayan) bu çocukları sevelim!.."

Artık ülkemizin kentleri heykellerle süslenmekte, sanatçılar çeşitli yapıtlarıyla, şehirlerin meydanlarını, park ve bahçelerini heykellerle güzelleştirmektedirler. Taksim Meydanı'nda bulunan harikulade güzellikteki Atatürk anıtında yer alan bronz heykeller, seyrettiğimizde hepimizi derinden heyecanlandırır. Orada yer alan kişiler, Cumhuriyet'imizi kuran kahramanlardır.

Bebek-Aşiyân parkında gerisindeki martı ile birlikte betimlenen büyük şairimiz Orhan Veli'nin heykeli ne kadar güzeldir. Kalamış Parkı'nda da edebiyat ve resim sanatçılarımızın heykelleri vardır. Barbaros Bulvarı'nda ve onun isminin verildiği bakımlı parktaki Yahya Kemal heykeli ve az ilerisindeki at üzerinde Fatih Sultan Mehmet heykeli, görenleri bir hayli duygulandırır.

AŞIYAN'DAKİ ORHAN VELİ HEYKELİ

Beşiktaş Meydanı'nda bulunan Barbaros ve leventleri heykelleri ise tarihimizin şanlı sayfalarından birini anımsatır bizlere. Bu olağanüstü güzel heykel grubunu, Türkiye'de ilk bağımsız heykel sergisini 1932'de açan heykeltıraş Zühtü Müridoğlu 1940'lı yıllarda yapmıştı.

Eski denizcilerimizden Turgut Reis'in Sarayburnu sahil yolundaki muhteşem heykeli, Fatih Parkı'ndaki Fatih Sultan Mehmet heykeli, Galata kıyısındaki Mimar Sinan heykeli, Sarayburnu'ndaki Atatürk heykeli, İstanbul'un artık simgeleri olmuşlardır. Bu arada hemen söyleyeyim, Sarayburnu'ndaki Atatürk heykeli buraya 1926'da dikilmiştir ve İstanbul'daki ilk heykeldir aynı zamanda. Şahane heykel, Avusturyalı sanatçı "Krippel" tarafından yapılmıştı.

Taksim'deki anıtsal heykel grubunu ise İtalyan sanatçı "Canonica" 1928'de yapmıştı. Heykel, bütün İstanbulluların katılımıyla ve görkemli bir törenle açılmıştı burada.

Türkiye'de dikilen ilk heykel Osman Gazi büstüydü. İlk Osmanlı sultanı olan Osman Gazi'nin 9 metrelik bir

İLK HEYKEL-OSMAN GAZİ

sütun üzerinde duran büstü, 1918'de Sivas'ın Zara ilçesinde açılmıştı.

Bunların dışında, güç ve estetik simgesi hayvan heykelleri de vardır kentimizde. Dolmabahçe Sarayı'ndaki aslan heykelleri, Beylerbeyi Sarayı bahçesindeki geyik heykelleri, Kadıköyü'nün Altıyol'unda duran 1863 tarihli bronz boğa heykeli, Kasımpaşa'da bakımlı bir parkın ortasında duran Osmanlı deniz komutanı "Cezayirli Hasan Paşa" heykeliyle birlikte betimlenen "aslan" gibi...

Kentlerimizi süsleyen heykeller arasında bir de "soyut" diye nitelenen çalışmalar bulunur. Bu tür heykeller modelin gerçek formunu yansıtmazlar ve heykeltıraşın hayal gücünün ürünüdürler. Çeşitli kavramlar sanatçının bakış açısına göre şekillenir bu yapıtlarda.

Bunun İstanbul'daki en güzel örneklerinden biri, Galatasaray Meydanı'ndaki "Cumhuriyet'in 50. Yılı Heykeli"dir. Zincirlikuyu yolundaki "Akdeniz" heykeli ise, neredeyse tüm İstanbulluların ve sanat çevrelerinin büyük beğenisini kazanan bir soyut heykeldir.

Başkent Ankara'daki meydanlarda, İzmir'de, başka kentlerimizde de kahramanlıklarla dolu tarihimizin izlerini yansıtan çeşitli heykeller vardır.

Türk heykel sanatının ilk ismi olan İhsan Bey'den sonra pek çok başka heykeltıraşımız yetişti. Bu sanatçılar içinde, Hüseyin Gezer, Zühtü Müridoğlu, Ali Teoman

Germaner, Şadi Çalık, Kuzgun Acar, Haluk Tezozar, Gürdal Duyar, Nusret Suman, Kenan Yontu önde gelen isimlerdir.

Günümüzdeki sanat akademilerinde, bir tür heykel sayılan, fakat onun gibi taştan, mermerden, ahşaptan veya bronzdan yapılmayıp, renklendirildikten sonra fırınlarda pişirilerek ortaya çıkarılan “kilden yapılmış ürünler”, “seramik sanatı” olarak değerlendirilir.

Ülkemizde bu sanat dalında sivrilen dünyaca ünlü isimler bulunur. Bunlardan ilk akla gelen isim Sadi Diren’dir ve eski Anadolu uygarlıklarından olan Hititlerle ilgili seramik formlarıyla çok tanınmıştır. Diğer seramik sanatçılarından birkaçı, Vedat Ar, Füreya Koral, İsmail Oygaz, Müfide Çalık, Hakkı İzzet gibi değerli isimlerdir.

Seramik sanatı, Sultan 2.Abdülhamit devrinde ve 19. yüzyılın sonlarında Ortaköy’deki Yıldız Korusu’nda kurulan “Yıldız Porselen Fabrikası” ile birlikte büyük atılımlar gerçekleştirdi. Bu fabrikanın olağanüstü güzellikteki ürünlerini bütün dünya tanır.

“Grafik sanatları”, ülkemizde 1950’lerden sonra gelişme göstermiş ve 1980’lerde yüksek seviyelere ulaşmıştır. Çevremizde, büyüklü küçüklü pek çok örneği olan grafik sanatları içinde, taşıt tasarımları, el araçları tasarımları, ambalajlar, semboller, ışıklandırılmış hareketli nesnelere, afiş tasarımları sayılabilir. Şimdilerde bilgisayarların da

devreye girmesiyle tasarım ve grafik sanatlarında çağdaş düzeyde eserler üretilmektedir.

Sevgili çocuklar, burada unutmamamız gereken bir kavram var. Gerek heykel, gerek resim, yahut tüm diğer güzel sanatlar olsun, hepsi bizlere yaşama sevincini ve kültürün ne denli önemli bir zenginlik kaynağı olduğunu aşılardır. Bu nedenle asla yaşamlarımızdan sanatı uzak tutmamalıyız. Bütün bu zenginlikler, iç dünyalarımızı huzurla doldurur, yaşamlarımıza daha farklı pencerelerden bakmamızı sağlarlar.

Haydi çocuklar!.. Sergilere koşalım, resimleri inceleyelim, biz de bir şeyler karalamaya çalışalım... Sinemalara gidip değişik filmler izleyelim... Hele hele bol bol kitap okuyalım, tarihimizi, kültürümüzü, dünya sanatlarını ve kültürlerini tanıyalım, tiyatroları dolduralım, şehrimizdeki heykellere ellerimizle dokunmaya çalışarak onlara gülümseyelim, bu heykelleri yapan heykeltıraşlara şükranlarımızı sunalım içten içe...

Basın, televizyon, iletişim dünyasının sayısız araçları, bilgisayarlarımız, önümüze geniş ufuklar açıyor artık. Bunlarla dünya sanat akımlarını takip edebiliyor, müzeleri bile gezebiliyoruz. Oysa Cumhuriyet döneminin başlarında yalnız İstanbul'da, Galatasaray Meydanı'ndaki aynı isimli lisede ve sadece yaz aylarında birkaç sergi açılıbiliyordu. Sergilere de on kuruşluk giriş parası alınırdu.

1926'dan sonra sergiler Ankara'da da boy gösterdi. 1927'deki bir sergiye, hem de para ödeyerek tam 1500 kişi katıldı. Öğrencilerle birlikte bu sayı 2500'ü buldu. 34 de resim satıldı!..

O günler için çok önemli rakamlardır bunlar. Şimdi ise, sergilerin çok büyük bölümü bedava!.. Ancak bazı özel müzelerdeki sergiler için küçük bir miktar ödeme yapılıyor. Bu fırsatları iyi değerlendirmemiz ve sanatsal etkinliklerden uzak kalmamamız gerekiyor sevgili çocuklar. Çünkü...

“SANAT, RUHLARIMIZIN SERVETİDİR!..”

* * *

KAYNAKÇA

Burhan Toprak, *Türk Sanatı*, Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul, 1963

Suut Kemal Yetkin, *Türk Mimarisi*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1970

Celal Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1975

Yıldıray Özbek, *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme*, Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri Yayınları, Ankara, 2002

Zahir Güvemli, *Sanat Tarihi*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1960

Oktay Aslanapa, *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Türk Kültürünü Araştırma Eserleri Yayınları, Ankara, 1988

Mithad Sertoğlu, *Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İnkılap ve Aka Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1958

Adnan Turani, *Dünya Sanat Tarihi*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1992

YAZARIN BÜYÜLÜ FENER'DEN ÇIKAN DİĞER KİTAPLARI

Çocuklar için İstanbul Serisi

Çocuklar için Türk Tarihi Serisi

